

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

L'IMPACTE DE LA REVOLUCIÓ RUSSA A ESPANYA (1917-1923)

Treball de Final de Grau

Alumne: Pep Bertran Casas

Tutor: Javier Tébar Hurtado

Facultat de Geografia i Història

Universitat de Barcelona

Curs 2019-2020

RESUM: Aquest Treball de Final de Grau presenta un estat de la qüestió bibliogràfic de l'impacte que va tenir la Revolució Russa en el territori espanyol des de 1917 a 1923. Per una banda, l'aproximació passa per conèixer les diferents interpretacions historiogràfiques sobre la influència del procés revolucionari rus en els espais polítics existents a Espanya. Però també, per altra banda, per avaluar si aquest procés va afectar als principals conflictes sociolaborals del moment, i si alhora, va orientar a gran part del món obrer vers una revolució social a imatge de la russa. El resultat ens porta a afirmar que l'impacte bolxevic efectivament va sacsejar al món polític i social del país, però sense menystenir, que l'octubre de 1917 Espanya ja estava immersa en una profunda crisi, fruit en gran part de les seves pròpies dinàmiques internes.

PARAULES CLAU: Revolució Russa, revolució social, Revolució d'Octubre, Revolució de Febrer, CNT, Vaga de la Canadenca, bolxevic.

***ABSTRACT:** This Final Dissertation presents a historiographical analysis of the impact that the Russian Revolution had on Spain from 1917 to 1923. On the one hand, the approach is to learn the different interpretations of the influence of the Russian revolutionary process had in the existing political environments in Spain. In addition, on the other hand, to assess whether it affected the main socio-labor conflicts of the time and guided most of the working class towards a social revolution in the country by recreating the Russian model. The result leads us to stating that the Bolshevik impact did shake social and political spheres of the country. However, we cannot underestimate the fact that in October 1917 Spain had already been largely hit by a deep crisis because of its own internal dynamics.*

***KEYWORDS:** Russian Revolution, Social revolution, October Revolution, February Revolution, CNT, the Canadenca strike, Bolshevik.*

Índex

Introducció	1
1.- L'Impacte sobre els diferents espais polítics	3
1.1- L'impacte sobre el socialisme.....	3
1.2- L'impacte sobre l'anarquisme	7
1.3- L'impacte sobre el republicanisme	15
1.4- L'impacte sobre la dreta conservadora	20
2.- L'Impacte Sociolaboral.....	23
2.1- L'impacte de la Revolució de Febrer de 1917	23
2.2- La Vaga de la Canadenca.....	29
2.3- El Trienni Bolxevic.....	32
2.4- L'Impacte sobre una possible revolució espanyola	35
Conclusions	42
Referències bibliogràfiques.....	45

Introducció

El centenari de la Revolució Russa ha portat a la publicació en el nostre país d'un gran nombre de bibliografia al respecte, fet que evidencia l'interès intel·lectual que el tema encara suscita i la importància històrica que ha tingut. L'impacte d'aquella revolució es va estendre intensament més enllà de les fronteres russes, sacsejant irremeiablement la vida política, econòmica i social de molts països.

L'objectiu d'aquest treball és realitzar un estat de la qüestió bibliogràfic sobre aquest impacte de la Revolució Russa en territori espanyol. Inicialment, la meva motivació era estudiar el primer període del sindicat anarcosindicalista de la CNT, però vaig aprofitar aquest recent centenari per obrir la perspectiva i englobar-hi el meu propòsit original. De tal manera que, finalment, el treball és un anàlisi sobre com la historiografia ha tractat aquesta influència soviètica dels primers anys. Sens dubte, l'allau de recents publicacions al respecte considero que bé justifiquen l'interès en aquesta recerca.

La delimitació cronològica entre 1917 i 1923 respon, en primer terme, a raons polítiques i socials. El cop d'estat de Primo de Rivera del 13 de setembre de 1923 va suposar un trencament polític i social que posava fi al sistema de la Restauració. Alhora, representava una resposta autoritària i repressiva a l'amenaça de revolució social que havia planat durant els anys previs i que havia estat esperonada per la Revolució soviètica.

Per altra banda, el mateix significat de la paraula "*impacte*", també m'ha servit per acotar aquest àmbit temporal. Un impacte és definit en el diccionari com "*una impressió molt intensa causada per algú, per algun esdeveniment, o per alguna acció*"¹. Per tant, aquest terme implicaria una influència intensa i en un curt termini de durada, que he considerat que podia comprendre perfectament el període des de l'esclat revolucionari de 1917 fins el setembre de 1923. Tanmateix, em guardo la llicència, en algun cas, de tenir una certa permeabilitat amb la segona de les acotacions per no trencar el significat i la coherència d'alguns dels relats històrics exposats.

El treball està estructurat en dos blocs clarament diferenciats: en primer terme, realitzo un anàlisi historiogràfic sobre com s'ha tractat l'impacte de la Revolució Russa en els diferents espais polítics existents, perquè l'esclat revolucionari va sacsejar-los a tots, ja sigui de forma activa o reactiva. En la segona part, he posat el focus en conèixer aquest impacte sobre la realitat social i

---

¹ <http://www.diccionari.cat/lexicx.jsp?GECART=0075297>

laboral del país, investigant tant la influència sobre alguns dels conflictes més importants del moment, com la seva repercussió en l'objectiu revolucionari de part del moviment obrer.

A partir d'aquest plantejament de continguts, el meu propòsit ha estat l'anàlisi de les principals preguntes que ha formulat la historiografia, per així posar sobre la taula els diferents consensos, debats i noves aportacions que hi ha hagut; sense obviar, algunes de les metodologies i perioditzacions detectades entre els autors, i també les fonts més significatives al respecte. En aquest sentit, el treball es basa, sobretot, en publicacions a partir del centenari de la Revolució, perquè moltes d'aquestes ja engloben les aportacions historiogràfiques sobre la matèria publicades durant les darreres dècades.

Tot i que les meves eines d'estudi principals han estat els articles, també he utilitzat alguns llibres recents, així com d'altres escrits a finals del segle passat. Val a dir que no han estat emprats tots en la mateixa profunditat, sinó que fins i tot alguns només han estat citats de forma puntual. Això en part és degut a raons de limitació temporal i d'espai, però també, perquè la segmentació en preguntes d'aquest estat de la qüestió fa que moltes de les aportacions o no resultin diferenciades entre elles, o no es considerin suficientment destacables per a un apartat concret.

No obstant, voldria mencionar la gran presència de les aportacions de l'investigador Arturo Zoffmann Rodríguez en una considerable part del treball. Aquest important rol és degut a que la seva tesis doctoral està molt relacionada amb el meu objecte d'estudi, i és a partir d'aquesta, que ha generat recentment una sèrie d'articles que m'han resultat d'un gran interès pel meu treball. S'ha de tenir present l'esforç de recerca que comporta una tesis i l'afany que ell concretament ha mostrat alhora de plantejar noves preguntes i d'utilitzar noves fonts. Sens dubte, aquests elements han ajudat a enriquir l'estat de la investigació en aquest àmbit d'estudi.

1.- L'Impacte sobre els diferents espais polítics

1.1- L'impacte sobre el socialisme

Existeix un consens historiogràfic alhora d'afirmar que la oficialitat del PSOE va veure amb bones expectatives la Revolució Russa de febrer, però amb confusió i recel a la del mes d'octubre. En el rerefons hi trobem el fet que els quadres d'aquest partit defensaven un reformisme polític i social, que eufemísticament es podia anomenar també com una “*revolució gradual*”, i que eren clarament aliadòfils en el context de la Primera Guerra Mundial.

La Revolució de Febrer significava, d'alguna manera, la projecció d'aquell horitzó reformista del PSOE, i per altra banda, el Govern Provisional rus que en va sorgir va mantenir la seva participació en el conflicte bèl·lic. Contràriament, l'esclat revolucionari rus del mes d'octubre va portar a una radicalització de les propostes polítiques i socials, que el partit socialista espanyol va veure amb incertesa i preocupació, amb l'afegit, que va representar la retirada de Rússia de la Gran Guerra. Aquest argument de valorar l'impacte de la Revolució Russa sobre un espai polític en funció dels interessos en la Primera Guerra Mundial s'anirà repetint en les diferents organitzacions.

Òbviament, no tot el socialisme espanyol estava d'acord amb aquesta línia oficial. Precisament, és des d'aquesta òptica que s'ha d'entendre la doble escissió que pateix el PSOE, i el seu entorn polític, les primaveres de l'any 1920 i 1921, que acabaran convergint en la creació del Partit Comunista d'Espanya (PCE) el novembre d'aquest segon any.

Entremig, hem de situar-hi els tímids intents del PSOE per evitar aquests trencaments entre reformistes i pro-bolxevics. És sota aquesta perspectiva que s'ha d'entendre el debat intern per adherir-se a la Tercera Internacional i el viatge de la comissió del partit a Moscou la tardor de 1920 (formada per Fernando de los Ríos de la primera corrent i Daniel Anguiano de la segona). Aquest viatge fou clau perquè el partit rescindís la seva afiliació provisional a la Internacional Comunista i perquè els pro-bolxevics que hi quedaven dins n'acabessin sortint. Les visites a Rússia per part de dirigents dels diferents partits i sindicats espanyols foren també un factor important per determinar les posicions de les seves organitzacions respecte el procés revolucionari soviètic.

Per què apareix un comunisme tant dèbil en aquest període?

Una conseqüència de l'impacte de Revolució Russa sobre molts països europeus fou l'aparició dels partits comunistes, esperonats i incentivats pels delegats de la Tercera Internacional, i en moltes ocasions, originats a partir de l'ala esquerra dels partits socialdemòcrates. En el cas espanyol, sense obviar la seva singularitat, també es reproduïx aquest tipus de gènesis. Això sí, amb la particularitat que el partit comunista naixent esdevé molt dèbil en la seva primera etapa, sobretot en comparació amb els seus homònims de països veïns com França i Itàlia.²

Nombrosos autors han intentat analitzar les causes d'aquesta debilitat, i en general, les conclusions a les que tots arriben són molt coincidents, al marge dels diferents accents que cadascun hi poden aportar. Per aquesta qüestió seguiré les aproximacions de tres d'aquests autors: Francisco Erice, Pelai Pagès i Arturo Zoffmann.

El doctor Erice és professor d'Història Contemporània de la Universitat d'Oviedo i coordinador de la secció d'història de la *Fundación de Investigaciones Marxistas (FIM)*. Per seguir les seves aportacions, m'he basat en el seu article publicat l'any 2017 com a part d'una obra conjunta editada per Juan Andrade i Fernando Hernández Sánchez.³

Erice parla, sense embuts, del fracàs del primer comunisme espanyol organitzat en el període de 1920 a 1923: tant des de la vessant de projecte revolucionari immediat, com de partit polític que servís d'instrument d'útil per a una part important de la classe obrera. Assenyala alguna causa interna, com la repressió política i social que des de mitjans 1920 va augmentar en intensitat, i en conseqüència, van minorar les mobilitzacions. A nivell de factor extern, anota el canvi tàctic del Komintern, que des de mitjans de 1921 buscava afavorir la formació d'unions amb altres forces obreres.

Tanmateix, aquest autor situa els arguments centrals de la seva tesi en altres causes. Per una banda, en la incapacitat que va tenir el PCE per consolidar una base sindical pròpia en aquells primers anys, i per l'altra, en la sòlida presència dels socialistes i els anarcosindicalistes, els que podrien ser els oponents naturals del seu espai polític i sindical. De fet, la primera d'aquestes causes s'entén clarament com a conseqüència de la segona.

El comunisme espanyol del moment es va trobar doncs amb un món anarquista que tenia un prestigi revolucionari intacte, i amb un socialisme que, malgrat les escissions, no havia sofert el desprestigi d'altres partits socialistes europeus, i havia pogut mantenir el gran gruix del seu arrelament

---

² ERICE, 2017: 353.

³ *Ibidem*: 331-356.

polític i especialment sindical. Sota aquests paràmetres, els treballadors eren majoritàriament contraris a transferir les seves fidelitats, i això va afectar la consolidació d'un partit comunista en aquells primers anys.⁴

El professor de la Universitat de Barcelona Pelai Pagès arriba a les mateixes conclusions en resposta a aquesta temàtica, com es reflecteix en el seu article publicat també en motiu del centenari de la Revolució Russa.⁵ El PCE fou incapaç d'aprofitar la radicalització que va patir el moviment obrer espanyol a partir de 1918, esperonat per la Revolució Russa, perquè es va constituir quan la combativitat obrera ja minorava, i pel fort arrelament del socialisme i l'anarquisme entre els obrers espanyols, com efectivament assenyalava Erice.

Per entendre aquesta debilitat del PCE, Pagès també ressalta la importància de les seves discrepàncies internes ja des de la seva fundació, que sens dubte, no ajudaren a enfortir-lo. La primera escissió comunista del PSOE i del seu entorn, el Partit Comunista Espanyol, es va constituir el mes d'abril de 1920 a partir de les *Juventudes Socialistas*. Segons aquest autor, el partit naixent era ultra esquerranista i antiparlamentari, i a més, estava impregnat de l'entusiasme juvenil i d'una duríssima dialèctica cap als sectors oficialistes del socialisme espanyol.⁶

La negativa definitiva del PSOE d'adherir-se a la III Internacional –decidida a través d'un congrés exprés per aquesta qüestió després del viatge de la comissió del partit a Moscou– va donar lloc a una nova escissió a les files del partit socialista l'abril de 1921, quan els anomenats “terceristes” del partit matriu van fundar el Partit Comunista Obrer Espanyol (PCOE).

L'aparició d'aquest nou partit fou mal vist pels joves comunistes que havien fundat el seu feia just un any, i van acusar-los d'oportunistes, pseudo-comunistes i de vells reformistes incapaços d'adaptar-se a la nova situació revolucionària del moviment obrer. Malgrat algunes negociacions immediates per a la seva unió, les dues organitzacions continuaren amb greus tensions i atacs, i fou únicament a partir de la imposició del delegat de la Tercera Internacional que es va aconseguir que es fusionessin aquell mes de novembre de 1921.⁷

Però els enfrontaments entre les dues tendències, ja dins el mateix partit, van continuar durant mesos, i van requerir de nou la conciliació de la Internacional. Aquestes tensions van tenir conseqüències negatives a nivell de militància, ja que els dos partits, que només comptaven amb

---

⁴ Ibídem: 355.

⁵ PAGÈS, 2017:13-41.

⁶ Ibídem: 28-29.

⁷ Ibídem: 29 i 36.

alguns milers d'afiliats quan anaven per separat, van veure com la fusió encara reduïa més el seu ja dèbil suport directe.

Per conèixer les respostes d'Arturo Zoffmann al voltant de la debilitat comunista a Espanya en el període analitzat, he seguit un dels seus articles⁸ en què la principal pregunta que es formula és una paradoxa sobre el desaprofitament de la inèdita lluita de classes a Espanya d'aquell període per enderrocar el règim borbònic, que d'altra banda va perpetuar-se fins el 1931. Pel que ens pertoca a aquest apartat, tractarem la sorpresa de que el comunisme espanyol no aprofités els aparents vents a favor del moment, i acabés naixent com a un partit insignificant. De fet, Zoffmann arriba a parlar per aquella etapa de "*l'avortament del comunisme espanyol*".⁹

En primer terme, cal matisar que aquest autor va més enllà de la debilitat orgànica comunista, i afegeix una tercera ànima a les dues que formaven el PCE des de la seva fundació: els cenetistes partidaris de la via marxista agrupats a l'entorn de Joaquim Maurín i d'Andreu Nin. Aprofundeix en la tesi de Pagès sobre les discrepàncies i debilitats dels dos primers grupuscles comunistes, però de fet, troba certes mancances als tres grups, que li permeten argumentar les seves conclusions.

Acusa a la primera escissió d'estar mancats de preparació política i ser extremadament sectaris enfront els "*terceristes*" que el 1920 encara estaven dins el PSOE i la CNT, perquè segons ell, això va complicar que aquests guanyessin posicions dins d'aquestes dues organitzacions. Defineix al PCOE de "*passius i burocràtics*", per deixar passar l'oportunitat de créixer a partir de les bases de la CNT. En darrer terme, titlla al grup de Nin i Maurin –que es van mantenir dins la CNT fins que s'afiliaren al PCE l'octubre de 1924– de ser "*inestables i impacients*".¹⁰ En síntesi, el PCE va néixer dèbil i dividit, i de fet, va continuar perdent militància fins al final de la cronologia analitzada en aquest treball.

Tanmateix, Zoffmann ens suggereix que si va néixer una criatura tant desvalguda i amb tres potes tant fràgils i inestables fou més aviat perquè els seu partit i sindicat matriu (PSOE i CNT) arrastraven greus limitacions polítiques. Mentre que Erice i Pagès posaven l'accent en la fortalesa i manca d'erosió d'aquestes dues organitzacions per explicar que el comunisme espanyol no arrelés amb força, aquest autor sentència que d'un moviment obrer poc desenvolupat era difícil que en nasqués un partit comunista potent. Acusa al PSOE d'inculcar als seus militants una "*versió*

---

⁸ Agraïxo al professor Andreu Mayayo la possibilitat de consultar aquest article: ZOFFMANN RODRÍGUEZ, Arturo, «La Revolución Rusa en España y el nacimiento del comunismo español, 1917-21» *Revista Segle XX*. (en premsa).

⁹ *Ibidem*: 33.

¹⁰ *Ibidem*: 33.

reformista, gris i dogmàtica del marxisme” que va deixar amb moltes mancances ideològiques als fundadors del PCE; mentre que descriu a l’anarquisme de la CNT, tot i ser de caràcter revolucionari, com a “*primitiu i incoherent des d’un punt de vista teòric*”, un element aquest darrer que va requerir un procés de formació política llarg i complicat per el grup de Maurín.¹¹

Encara Zoffmann apunta a un altre factor per explicar la debilitat comunista, com és la neutralitat espanyola en la Gran Guerra. A la pràctica, nombroses organitzacions socialdemòcrates i sindicals dels països bel·ligerants van recolzar la participació dels seus països a la guerra, però a mesura que avançava el conflicte –i també ho feia la carnisseria entre els sectors populars que eren qui lluitaven a primera línia– van anar apareixent moviments d’oposició obrers que encarnaven corrents revolucionàries, i que acabarien sent abonament pels imminents partits comunistes.

La neutralitat d’Espanya doncs no va erosionar a la direcció del PSOE, en la mesura que sí va passar en altres partits socialdemòcrates europeus. L’impacte de la Revolució Russa sí que va sacsejar-lo, igual que a la CNT, però no de forma suficient com perquè la seva militància els abandonés massivament i es fes comunista, argument que efectivament també defensaven Erice i Pagès. A més, quan des de finals de 1920 va augmentar la repressió sobre el moviment obrer i va minorar la lluita de classes, les direccions del PSOE i la CNT es van poder reafirmar.¹²

1.2- L’impacte sobre l’anarquisme

Per què existeix un significatiu i ràpid recolzament de la CNT a la Revolució Russa?

El moviment llibertari espanyol del moment, majoritàriament aplegat dins la Confederació Nacional del Treball (CNT), des de molt aviat va veure amb bons ulls la Revolució Russa i el que significava. L’estudi de l’impacte de la revolució soviètica sobre aquest espai polític ha portat a la historiografia a preguntar-se irremeiablement el per què d’aquest ampli i ràpid recolzament inicial, que de fet va tenir data de caducitat a finals de 1921.

Per obtenir les respostes a aquesta qüestió, seguirem les tesis d’Arturo Zoffmann i de Josep Puigsech. Aquests dos autors, fruit d’unes interpretacions inicials francament oposades, ens plantegen un interessant debat historiogràfic a l’entorn de com la CNT percep la Revolució Russa en els primers

---

¹¹Ibídem: 34.

¹²Ibídem: 34.

mesos. Posteriorment, veurem com les seves posicions tendeixen a convergir a mesura que analitzen la influència soviètica després del primer any.

Pel que fa a Zoffmann, m'he basat, a més del seu article citat anteriorment, en un altre que és producte de la comunicació que va presentar en el Congrés Internacional celebrat a Barcelona el 2017 sobre el Centenari de la Revolució Russa.¹³ Resulta interessant per aquest treball, el fet que aquest autor, abans de passar a explicar-nos la seva tesi, ens presenta el debat acadèmic que hi ha hagut a l'entorn d'aquesta qüestió que ens plantejem, i per tant, ens permet conèixer algunes de les aportacions historiogràfiques de les darreres dècades.

En primer terme, assenyala que, sobretot des de l'àmbit més proper a l'anarquisme, autors com Peirats, Wayne Thorpe o Jason Garner, han tendit a explicar aquesta admiració inicial de la CNT com a causa de la desinformació que arribava des de Rússia. Això va fer que es valoressin els aspectes suposadament llibertaris d'un procés dirigit per un partit marxista, i per contra, s'obviés el seu caràcter autoritari. Sota la mateixa perspectiva, defensen que la posterior arribada de notícies fidedignes va fer que la CNT trenqués amb aquest recolzament.¹⁴

Semblant a les tesis dels primers, Antonio Bar –un dels més reconeguts historiadors de la CNT– a partir del seu ja clàssic llibre per entendre la primera etapa de l'organització anarcosindicalista,¹⁵ ens diu que fou un període de fortes contradiccions i males interpretacions dins del sindicat, degut a les dificultats per poder fer casar la seva línia ideològica predominant amb tota la informació que arribava des de Rússia. Zoffmann però, li retreu a aquest autor que les seves conclusions provenen gairebé en exclusivitat de documents oficials de la CNT i de dos periòdics afins als dirigents anarcosindicalistes, com *Solidaridad Obrera* i *Tierra y Libertad*.

Continuant amb el debat, el jove historiador considera que l'anàlisi més complert ha estat fet per l'hispanista nord-americà Gerald Meaker: situa l'impacte de la Revolució Russa dins la CNT en un context d'eufòria revolucionària generalitzada, en què els confederals pretenien desbordar el PSOE per l'esquerra. Meaker explica, i de fet Zoffmann ho ratifica, com el creixement espectacular de la CNT en aquests anys 1918, i sobretot 1919, s'entén en gran part per la seva capacitat de vincular-se amb la Revolució Russa;¹⁶ i de fer-ho, efectivament, a expenses del PSOE. A més, l'exemple bolxevic va ajudar a que durant aquells anys dins de la Confederació tinguessin hegemonia els anarcosindicalistes revolucionaris més extremistes.

---

¹³ ZOFFMANN, 2019: 529-539.

¹⁴ *Ibidem*: 530.

¹⁵ BAR, 1981: 439-442.

¹⁶ ZOFFMANN, en premsa: 25.

Tanmateix, Zoffmann puntualitza de l'historiador nord-americà que malgrat que el seu estudi està basat en una gran quantitat i diversitat d'arxius, la seva tesi de 1974 ha quedat desfasada en alguns aspectes. Concretament assenyala l'aportació de Chris Ealham –historiador que seguirem en apartats posteriors– que anota que les conclusions de Meaker estan influenciades per una visió típica de la guerra freda, en què es presenta la Revolució Russa i el comunisme com fets extremadament estàtics i totalitaris, menystenint la seva heterogeneïtat i incertesa d'aquells primers anys.¹⁷

Després d'aquesta demostració de coneixement historiogràfic, Zoffmann exposa la seva tesi sobre l'intens apropament de la CNT a la Revolució Russa. Afirma que la historiografia fins ara no ha valorat prou que els confederals foren conscients de la realitat ideològica de la revolució bolxevic, i tanmateix, van apostar no només per recolzar-la sinó que molts d'ells fins i tot van abandonar, o aparcar, els seus postulats anarquistes de base. Si bé la desinformació de determinats moments va poder ajudar a idealitzar aquella revolució, el cert és que els anarquistes espanyols van anar més enllà de donar-li tant sols el seu suport emocional, i recolzaren també molts aspectes de les polítiques bolxevics. Ja des dels primers mesos sabien no només que els líders d'aquella revolució eren marxistes i no destruirien l'Estat, sinó que van arribar a acceptar aspectes tant controvertits per ells com la dictadura del proletariat.

Aquesta interpretació es recolza, en part, en alguns articles de *Solidaridad Obrera* i *Tierra y Libertad* de finals de 1917, on es constata el congelament dels principis llibertaris per anteposar-hi la revolució mundial que els anarcosindicalistes consideraven que s'havia iniciat a Rússia. Tanmateix però, les referències concretes a l'acceptació de la dictadura del proletariat provenen de les declaracions d'un dirigent de la CNT com Manuel Buenacasa i també de la *Memòria del Congrés de la Confederació Nacional del Treball* celebrat en el Teatre de la Comèdia de Madrid el desembre de 1919. Així, queda doblement documentat, com els cenetistes anteposen l'adveniment d'una revolució a canvi d'acceptar aquesta dictadura, això sí, contemplada de forma transitòria.

A partir d'aquí, fàcilment ens podria sorgir la pregunta de com és possible que la CNT accepti una posició d'aquest tipus. Zoffmann ho respon argumentant l'existència d'un moment d'important lucidesa entre els anarquistes, motivat per diverses raons: les condicions generades per un agut conflicte social que travessava Espanya aquells anys; la repressió després de la vaga revolucionària d'agost de 1917; i la dura reacció a la que va haver d'enfrontar-se la Revolució d'Octubre a Rússia.

Aquest nou estat d'ànim els va permetre apropar-se a les tesis marxistes i defensar aspectes com el govern revolucionari rus, amb el sobreentès però, que aquest estava controlat des de baix pels

---

¹⁷ ZOFFMANN, 2019: 531.

soviets que salvaguardaven els assoliments de la revolució. Per tant, fou un moment en que es diluïren les etiquetes entre marxistes i anarquistes, i per altra banda, la divisió que s'accentuà fou, en tot cas, entre revolucionaris i reformistes.¹⁸

En aquest context és en el que s'entén l'erosió de militants que la CNT li fa aquests anys a un partit socialdemòcrata i reformista com el PSOE. Si els cenetistes els primers dies després de la Revolució d'Octubre van tenir algun problema en situar ideològicament als bolxevics, fou mes aviat perquè estaven acostumats a que el marxisme a Espanya s'encarnava en un partit com el socialista espanyol, que defensava una via pausada i gradual cap a una societat socialista. Quan els confederals prenen consciència que el marxisme a Rússia és revolucionari, és quan s'identifiquen amb els bolxevics i deixen de banda les seves diferències doctrinàries.¹⁹ Malgrat tot, caldria matisar que el suport de la CNT al procés rus tenia diferents intensitats dins de l'organització.

Per finalitzar aquestes aportacions de Zoffmann, voldria destacar també la seva utilització d'unes fonts poc emprades per la historiografia, com són els periòdics i les propagandes de les agrupacions anarcosindicalistes locals: *El Comunista*, *el Maximalista* o *Bandera Roja*. Si bé és cert que eren publicacions que podien tenir una qualitat precària i una edició feta per militants molt joves i extremistes, també s'hi entreveu un intens fanatisme revolucionari i una ferma adscripció a la Revolució Russa; un exemple de l'ambient que es respirava en una part important del món anarquista.²⁰

El segon autor que seguiré per aquesta qüestió que ens plantegem és l'historiador i professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, Josep Puigsech. Concretament, les seves aportacions les he obtingut a partir d'un llibre seu²¹ publicat també arran del centenari de la revolució soviètica, i d'un article que se'n va derivar.²² Tot i que el seu estudi és una anàlisi de la influència de la revolució específicament en clau catalana, és perfectament d'utilitat per estudiar l'impacte sobre la CNT, donat que l'organització anarcosindicalista tenia un pes important del seu aparell a Barcelona i la seva àrea metropolitana.

La seva recerca està basada en un ampli i variat ús de fonts documentals, hemerogràfiques, de memòries sobre l'època i de bibliografia actual i contemporània dels fets. Pel que fa a les primeres, utilitza memòries congressuals dels partits, els estatuts de la Tercera Internacional o els informes dels primers viatgers catalans a la Rússia bolxevic. Tanmateix, el més destacable d'aquest aspecte és la

---

¹⁸ ZOFFMANN, en premsa: 27.

¹⁹ ZOFFMANN, 2019: 532-533.

²⁰ MAYAYO, 2019: 14.

²¹ PUIGSECH, 2017.

²² PUIGSECH, 2018: 96-105.

visita que va fer a l'*Arxiu Estatal Rus d'Història sociopolítica* (RGASPI), on va accedir a les actes de les reunions de la III Internacional dutes a terme durant els primers congressos.

Altrament, a nivell metodològic trobo rellevant l'ús meticulós i disciplinat que fa de les fonts hemerogràfiques a l'hora de tractar l'impacte bolxevic sobre cada un dels espais polítics que hi havia a Catalunya. Normalment utilitza els diferents òrgans polítics o publicacions més afins a cada partit o sindicat per definir les seves posicions concretes, però és cert que, a vegades, ho fan en exclusivitat i això pot comportar un cert biaix interpretatiu. Per exemple, quan per conèixer la resposta de la CNT a la Revolució durant les primeres setmanes segueix únicament els articles publicats a *Solidaridad Obrera*.

La cronologia que abraça el seu treball arriba fins a la Guerra Civil, traspasant el meu objecte d'estudi. Òbviament m'he centrat en analitzar la part que sí que hi queda inclosa, tot i que també mencionaré, sintèticament, la periodització completa que fa d'aquesta influència soviètica, al resultar-me útil i interessant per aquesta dissertació. Puigsech segmenta l'impacte soviètic en tres moments en funció de la percepció que es té a Catalunya del procés revolucionari que està vivint Rússia i després la URSS: la primera fase l'anomena la revolució maximalista (1917-1919); la segona la revolució comunista (1919-1931); i la tercera la Revolució Russa (1931-1939). Passaré a analitzar la primera etapa, i molt breument la segona, perquè la darrera ja se m'escapa significativament del marc cronològic delimitat.

Durant els primers mesos després de l'esclat revolucionari d'octubre de 1917, la premsa internacional utilitzava el terme de *revolució maximalista* per definir el que estava succeint a Rússia. Aquell procés rupturista era vist com l'acte d'uns revolucionaris que maximitzaven la revolució viscuda al febrer d'aquell any en aquell mateix país. Segons Puigsech, en aquell moment encara no es definia ni com a una revolució comunista, ni tampoc se l'anomenava russa; aquestes serien construccions a posteriori quan es clarifiqués l'evolució política d'aquell procés. Per tant, existia una percepció poc clara en termes ideològics i programàtics del que estava passava, més enllà del seu caràcter de revolució, i de revolució obrera concretament.²³ Si bé inicialment les notícies que arribaven des de Rússia eren escasses i difuses, la informació que va arribar al llarg de 1918 encara fou més fragmentada.

Per aquest autor, la manca de clarificació política inicial és important per entendre el suport gairebé immediat de la CNT. De fet, per una banda coincideix amb la tesi d'Arturo Zoffmann en el sentit que els cenetistes s'apunten a la ruptura bolxevic en tant que revolució, més enllà de les

---

²³ PUIGSECH, 2018: 97.

etiquetes doctrinàries. La gran diferència entre els dos autors, i una diferència prou destacable, és que Puigsech defensa que els confederalistes –igual que els altres partits i sindicats espanyols – no tenien clara la ideologia revolucionària del moviment, mentre que per Zoffmann, la CNT n’era nítidament conscient. Si que és cert que el segon admet que els anarcosindicalistes les primeres setmanes van tenir dificultats per situar ideològicament als bolxevics, però aviat van aclarir que no eren anarquistes sinó marxistes.²⁴ Per sortir de dubtes seria clau conèixer que s’entén en aquest context per “*primeres setmanes*” i per “*aviat*”.

Un altre element destacable de la interpretació de Puigsech, és la importància que li dóna al factor guerra per entendre l’adscripció ràpida que fan els cenetistes a la Revolució. Aquest recolzament als maximalistes s’ha d’entendre com una aposta per el camí pacifista vers la Gran Guerra que semblava que empenien els revolucionaris russos. Per tant, per la CNT l’escenari internacional fou determinant per decantar el seu suport a la Revolució Russa; la guerra com a element clau, idea ja citada en altres apartats.

Malgrat la manca inicial d’una percepció política clara de la Revolució Russa per part de la CNT, per Puigsech, els confederalistes tenien assumit que, més enllà de les etiquetes ideològiques, es tractava d’una revolució popular, i aquella característica ben bé valia el seu suport. És a dir, estaven convençuts de que es tractava d’una revolució del poble rus contra l’opressió de les velles estructures tsaristes i contra la continuació que n’havia fet la burgesia des de febrer de 1917.

Aquest convenciment arribava a l’extrem que en un inici, paradoxalment, els cenetistes no la consideraven ni revolució dels soviets, sinó únicament del poble; segurament fruit de la poca claredat de les dades que arribaven des de Rússia. Però és que el professor de la Universitat Autònoma també ens diu, sorprenentment, que la negació del paper dels soviets provenia d’altra banda de la voluntat confederal de diluir el protagonisme del partit bolxevic, en tant que partit i per tant contrari al seu model sindicalista.²⁵ Clarament en aquest punt s’intueix una certa contradicció en els plantejaments de Puigsech, perquè si no la consideraven encara una revolució marxista en aquells moments, quina necessitat tenien de diluir-ne conceptualment la naturalesa que els semblava que tenia?

De fet, les tesis Zoffmann i Puigsech començarien a convergir quan el segon admet que l’octubre de 1918, en el primer aniversari de la Revolució maximalista, la CNT reconeixia que havia estat una revolució comunista, i que havia estat possible gràcies a la voluntat del poble rus (obriers i camperols), organitzats en soviets, ara sí.²⁶ Per tant, hauríem de concloure que la divergència entre

---

²⁴ ZOFFMANN, 2019: 533.

²⁵ PUIGSECH, 2017: 52.

²⁶ *Ibídem*: 60.

els dos autors vindria sobretot marcada perquè Puigsech fa aquesta diferenciació respecte el primer any de revolució, i Zoffmann, en el seu cas, no s'atura a precisar-ho. Tanmateix, amb aquest reconeixement de Puigsech a partir del primer aniversari, entraria en una contradicció respecte la seva periodització d'anomenar la revolució com a maximalista fins a 1919.

La segona fase que identifica Puigsech començava doncs el 1919, concretament el mes de març, amb el naixement de la Internacional Comunista (IC). Aquest fou l'element que, segons ell, va permetre clarificar el significat ideològic de la Revolució dels maximalistes com a revolució comunista i de vocació internacionalista. En el Congrés estatal de la CNT a Madrid de desembre d'aquell mateix 1919, l'organització anarcosindicalista va decidir adherir-se provisionalment a la IC per aclaparadora majoria. Puigsech, ja clarament coincident amb Zoffmann, diu que l'adhesió fou més aviat per ser un moviment revolucionari que no pas per comunista, i afegeix, que també hi va tenir a veure la convicció que la revolució a Espanya no estava lluny.²⁷

Per què es produeix el gir brusc dels anarcosindicalistes contra la Revolució Russa?

Igual que la historiografia inevitablement s'ha preguntat el perquè del ràpid enamorament dels cenetistes vers la Revolució soviètica, també s'ha interessat en les raons del seu brusc desencantament: iniciat ja des de finals de 1920; visiblement canviat a la tardor de 1921; i oficial a partir de juny de 1922, quan en la Conferència de la CNT celebrada a Saragossa decideixen desvincular-se de la Tercera Internacional i de la Internacional Sindical Roja (ISR).

Ha existit un ampli consens historiogràfic –per exemple entre historiadors com Gerald Meaker o Pelai Pagès²⁸– a l'hora d'afirmar que les causes vingueren sobretot per l'arribada de notícies més clares i complertes procedent del país soviètic. Gràcies a aquesta informació, es va poder conèixer millor l'autoritarisme i preeminència del partit bolxevic, i en especial, la repressió practicada contra l'esquerra dissident, com eren els anarquistes d'aquell país. El punt clau d'aquest desencantament fou la publicació el novembre de 1921 dels informes desfavorables sobre la Revolució Russa del dirigent cenetista Ángel Pestaña, a partir del seu viatge *in situ* per conèixer la realitat de la Revolució i participar en el II Congrés de la Internacional Comunista a Moscou.

Les darreres aportacions d'Arturo Zoffmann per aquesta qüestió han servit per fer avançar la recerca i aportar noves llums a la interpretació més generalitzada. No nega que les noves informacions havien convençut a molts anarcosindicalistes que els seus principis no casaven amb els dels bolxevics,

---

²⁷ *Ibídem*: 72.

²⁸ PAGÈS, 2017: 32.

però pensa que és important destacar també el context canviant de finals de 1921, respecte a l'auge en la lluita de classes que hi havia hagut a Espanya entre 1917 i 1920. Parla obertament d'un reflux revolucionari des del 1921, similar al d'altres contextos europeus, i d'una derrota del moviment obrer a causa del desgast i de la repressió d'aquells anys d'intensa lluita social. Traduït en xifres, es va produir una contundent erosió en el si de la CNT que va reduir la seva afiliació de 800.000 militants el 1919 a menys de la meitat el 1921.²⁹ De fet, la magnitud d'aquella repressió és considerada com una avantsala autoritària del que seria la dictadura de Primo de Rivera.

Per aquest autor, l'ambient de derrota i amargor que vivien els confederals en aquell moment els va portar a un rearmament ideològic i a un apuntament dels seus principis llibertaris; una mena de replegament per retrobar la seva essència de la que tàcticament s'havien desviat els darrers anys. Aquest evolució ajuda a entendre el seu trencament amb els bolxevics, que de fet, els porta a prendre posicions més sectàries. D'alguna manera, els anarquistes havien apostat per la revolució deixant parcialment de banda la seva doctrina, i ara, després de la derrota i enmig de la repressió, necessitaven reconstruir-se ideològicament tornant als seus orígens. Les velles divisions entre llibertaris i marxistes es van recuperar a partir de llavors.

Encara Zoffmann planteja un altre argument per entendre el distanciament cenetista de la Revolució Russa, com és el naixement del PCE el novembre de 1921. Malgrat que inicialment aquest era un partit feble i d'escassa militància, la seva fundació havia estat incentivada per la Tercera Internacional, i òbviament, la nova organització presumia d'aquesta vinculació. A la CNT doncs, li havia nascut un competidor respecte a la seva posició internacionalista, que si més no, l'obligava a diferenciar-s'hi; i la seva manera de fer-ho fou reafirmant els seus principis llibertaris. Segons la perspectiva d'aquest autor, la historiografia no ha valorat prou aquesta causa per entendre el gir cenetista. Tanmateix, l'anàlisi dels atacs de la premsa llibertària contra l'incipient PCE els interpreta precisament com el temor dels primers a ser desplaçats, dins el context de greus dificultats que estaven patint.³⁰

En darrer terme, l'aportació de Chris Ealham –més enllà d'explicar el desencantament de la CNT cap a la Revolució Russa a causa de l'impacte per la repressió contra els anarquistes d'aquell país– posa l'accent en les diferents tradicions que conviuen dins el sindicat confederal. Des de la seva fundació el 1910, la CNT era fonamentalment l'organització dels obrers anti-capitalistes, independentment de les seves idees polítiques. A partir de 1922 però, la corrent anarquista més

---

²⁹ ZOFFMANN, en premsa: 27.

³⁰ ZOFFMANN, 2019: 539.

essencialista va guanyar la lluita interna als sectors més pro-bolxevics, que havien gaudit de certa hegemonia els anys immediatament anteriors.³¹

Per aquest autor, la desvinculació respecte la Revolució soviètica va tenir més a veure amb la pressió d'aquest grup d'activistes anarquistes radicals, que no pas per la voluntat de les bases sindicals. Per explicar-se, posa l'exemple de la publicista llibertària ortodoxa, Teresa Mañé i Miravet –escèptica des del principi cap al procés revolucionari rus– que publica un article en què conclou que les bases cenetistes eren més revolucionàries en sentit ampli, que no pas nítidament anarquistes.³²

Aquella ruptura entre la CNT i l'Estat bolxevic va tenir una important repercussió per el moviment obrer espanyol, perquè va comportar el creixement i l'arrelament de l'anticomunisme entre una part considerable de la militància anarquista. A nivell immediat, això es va traduir en l'aïllament de la tendència pro-bolxevic dins de la CNT, però aquest sentiment, també va tenir conseqüències de llarg recorregut que òbviament sens escapen de la nostra cronografia.

1.3- L'impacte sobre el republicanisme

Quina fou la resposta republicana a la Revolució Russa? Per què la resposta és tan majoritàriament contrària?

Existeix un consens historiogràfic important alhora d'explicar l'impacte de la Revolució Russa sobre el republicanisme espanyol. El món republicà fou sacsejat de forma considerable, com de fet ho van ser tots els espais polítics, i la seva resposta fou majoritàriament adversa. Per ajudar a situar-nos, hem de tenir en compte que el republicanisme era un moviment heterogeni, complex i format per un amalgama de partits i agrupacions. En el context de 1917, aquest espai convergia cap a uns objectius reformadors de la societat, que en aquell moment s'identificaven, en gran part, amb la socialdemocràcia.

Per respondre a aquestes qüestions seguiré a tres historiadors com són Àngel Duarte, Álvaro Soto i Josep Puigsech. Començaré simultàniament amb les aportacions dels dos primers, perquè les seves posicions són molt similars, amb el matís de que el primer fa un desplegament més elaborat i argumentat en el seu estudi que he analitzat.

---

³¹ EALHAM, 2017: 82-84.

³² *Ibidem*: 84.

Àngel Duarte és catedràtic d'Història Contemporània de la Universitat de Girona, i especialista en els estudis del republicanisme a l'Espanya contemporània. En el seu article³³ analitza l'impacte de la Revolució Russa en el republicanisme espanyol fins a la Segona República. Pel que fa a les fonts primàries que utilitza, es basa sobretot en setmanaris i periòdics republicans de l'època, com *España*, *La Campana de Gràcia* o *La Publicidad*; en aquesta premsa, hi publiquen articles alguns republicans il·lustres com Marcel·lí Domingo o Antoni Rovira i Virgili.

Duarte ens planteja com el republicanisme espanyol del moment tenia una perspectiva emancipadora per la globalitat de la societat, òbviament basada en els valors republicans, però bastant inconcreta en les seves propostes. Tanmateix, la revolució soviètica fou vista com una revolució estranya per ells, perquè desbordava totalment el seu projecte reformista. Fins hi tot, a molts els va resultar intolerable perquè trencava amb la seva idea de liberalisme, inclús en la seva versió més igualitària.³⁴

Álvaro Soto és catedràtic d'Història Contemporània per la Universitat Autònoma de Madrid, i un especialista en l'estudi del moviment obrer espanyol. He seguit les seves aportacions a partir de la publicació de la ponència que va realitzar en el Congrés internacional sobre el centenari de la Revolució Russa celebrat a la Universitat de Barcelona el 2017.³⁵

Soto, seguint al mateix Duarte, titula la seva aportació sobre aquest impacte concret de forma significativa com "*Los republicanos ante una revolución extraña*".³⁶ Aquest títol ja deixa entreveure que els republicans sí que volien efectivament canvis en la societat, però aquells que plantejaven la Revolució Russa anaven més enllà, i més ràpid, que la profunditat i els tempos que estaven disposats a acceptar. Per tant, no sentien aquella revolució com a pròpia, i Soto, així ho contempla afirmant que el "*model bolxevic no era precisament el dels republicans*".³⁷

La gran heterogeneïtat d'aquest món republicà fa que sigui difícil d'analitzar. Tot i que els seus suports socials podien ser transversals, i anar des del moviment obrer fins a algunes classes benestants, tradicionalment s'ha atribuït que les classes mitjanes eren el seu bastió social principal. Tanmateix, Soto afirma que malgrat la seva complexitat, el republicanisme era burgès, en el sentit que la democràcia liberal continuava sent l'objectiu principal de la gran majoria de republicans.³⁸ Per altra banda, en el context de la Primera Guerra Mundial també eren molt majoritàriament aliadòfils.

---

³³ DUARTE, 2017: 305-331.

³⁴ *Ibídem*: 309.

³⁵ SOTO, 2019: 17-40.

³⁶ *Ibídem*: 32.

³⁷ *Ibídem*: 33.

³⁸ *Ibídem*: 33.

És en aquesta doble perspectiva que des del republicanisme es veu amb bons ulls la Revolució de Febrer de 1917. En primer terme, perquè es produeix l'abdicació del tsar, i el Govern Provisional rus –liderat per Kérenski i format bàsicament per polítics liberals i socialistes moderats– té uns plantejaments reformadors similars als que ells defensen. Per altra banda, perquè Rússia, tot i la Revolució, no va abandonar la guerra, i això era realment el que més interessava als aliadòfils en aquells moments. Altra vegada, igual que en els casos socialista i anarquista, l'element guerra és clau per entendre o no el suport d'un espai polític a la Revolució Russa.

Seguint amb aquesta darrera idea, s'ha d'entendre que la Revolució d'Octubre va ser contemplada amb repulsió per la majoria del republicanisme, d'entrada doncs pel que va representar la retirada de Rússia de la guerra. Òbviament, a mesura que arribaven les notícies, i ho feien amb més solidesa i certesa, l'element de *revolució estranya* va anar carregant de més raons l'animadversió republicana a la Revolució Russa.

Cal dir però, que va existir un grup reduït dins el republicanisme que fou atret també inicialment per la Revolució d'Octubre. Estem parlant de joves amb ideals de canviar el món que s'emmirallaven en els rebels russos, però també de republicans lerrouxistes i d'altres de l'esquerra republicana catalanista, com Marcel·lí Domingo, que l'abril de 1917 havia participat en la fundació del Partit Republicà Català (PRC). Tot i que la gran majoria d'aquestes simpaties en poc temps van evolucionar cap a crítiques i desenganys.³⁹

Duarte ens amplia aquest darrer apunt assenyalant com el cas del PRC és el més notori d'un partit republicà d'Espanya suggestionat positivament per la revolució soviètica. A part de Domingo, aquesta formació també comptava en aquells anys amb personatges destacats com Lluís Companys i Francesc Layret. Aquest partit va tenir una breu connexió amb la Internacional Comunista, i destacaven per ser un projecte amb una forta presència a Catalunya i una important relació amb el moviment obrer; element aquest darrer que permet entendre el seu interès per la revolució dels soviets.

Aquest mateix autor, també ens ajuda a entendre a nivell teòric com les sensibilitats republicanes acaben convergint alhora de refusar la Revolució. En la segona dècada del segle XX coexisteixen dos pols republicans, un té a veure amb un liberalisme més doctrinari, i el segon amb un d'igualitari que és socialment més revolucionari. La revolució soviètica obria la perspectiva a tot el liberalisme que aquesta, al garantir suposadament la igualtat davant la llei i l'horitzó d'igualtat de condicions materials, permetria assolir el camí cap l'exercici de la llibertat real. Però ràpidament es van sentir decebuts amb els esdeveniments, perquè la Revolució Russa va donar un valor tant absolut

---

³⁹ *Ibidem*: 33.

a l'equitat que amenaçava a aquest altre ideal emancipador del republicanisme que és la llibertat civil.⁴⁰ Passats uns mesos, ni la tendència republicana més igualitària va superar aquest dilema i va poder veure amb bons ulls a la Revolució Russa, perquè de fet, la democràcia liberal no deixava de ser l'ideal privilegiat pel conjunt del republicanisme, com també assenyalava Soto.

Més enllà d'aquesta raó principal per comprendre el rebuig i el desengany republicà, Duarte hi afegeix la fidelitat republicana al principi de cooperació interclassista –i no pas al principi d'unitat proletària– per entendre la mesura de les coses. En darrer terme, també cal sumar-hi la incapacitat del republicanisme d'assumir l'enfocament insurreccional pròxim a l'avantguardisme, que contràriament si va concebre l'Estat Català de Macià el 1926.⁴¹

Davant del temor del republicanisme a l'expansió d'aquella revolució a Espanya, aquest espai polític va contemplar positivament la solució institucional de la República de Weimar a Alemanya. En el context europeu, les respostes autoritàries per fer front a les situacions de crisi social i conflictivitat obrera del període també eren factibles, com efectivament va passar amb el cop d'estat de Primo de Rivera, però el republicanisme optava per mantenir la senda constitucional i reformista. Per això, la solució progressista de la República de Weimar per evitar la revolució fou vista com la millor adaptació del republicanisme als reptes estructurals que havia ajudat a provocar l'esclat de la Revolució Russa en molts països europeus; i aquesta resposta, de fet, serà el camí democràtic-reformista que portarà a la Segona República a Espanya.⁴²

Josep Puigsech escriu sobre l'impacte de la Revolució en clau catalana, com ja hem comentat anteriorment. En aquest cas ens interessa, no tant per les conclusions genèriques que pot obtenir sobre el republicanisme català, que són similars a les exposades prèviament, sinó pel seu aprofundiment en alguns partits i protagonistes concrets.

Pel que fa al Partit Republicà Català (PRC), ens explica, amb més detall que els anteriors historiadors, quines foren les seves respostes respecte les notícies que arribaven des de Rússia. Inicialment el PRC va tenir una imatge negativa de la Revolució, que va anar matisant lentament, en gran part gràcies a les consideracions de Marcel·lí Domingo a partir de la Guerra Civil russa. Domingo a partir d'aquest conflicte, va començar a mirar-se la Revolució soviètica amb millors ulls, argumentant que s'havia tergiversat la realitat del procés revolucionari rus per justificar la intervenció

---

⁴⁰ DUARTE, 2017: 330.

⁴¹ *Ibidem*: 323.

⁴² *Ibidem*: 325.

de les potències estrangeres en la guerra. Per Puigsech, aquest conflicte armat és clau per entendre els canvis d'opinió entre alguns cercles del republicanisme català.⁴³

La visió del PRC respecte la Revolució va millorar, inclús més significativament, arran del projecte d'alliberament nacional i social que veien representat en el cas rus. Puigsech diu que aquesta evolució, en gran part, va tenir un cert component de gesticulació forçada, en la mesura que era una estratègia política per captar nous militants. La jugada –dissenyada principalment per Francesc Layret– aspirava a configurar al PRC com a partit obrer, i alhora, atraure al nacionalisme cap a l'esfera de l'esquerra. En aquest context, és on hem d'ubicar, segons l'autor, l'adhesió del PRC a la IC a finals de 1919; de igual manera, amb l'assassinat de Layret a finals de 1920, trobem la resposta al seu distanciament respecte la Internacional comunista i el canvi de perfil polític del partit.⁴⁴

Des de l'esfera republicana catalana nacionalista, Puigsech ens dóna a conèixer la posició d'Antoni Rovira i Virgili, a partir dels seus articles en el diari republicà *La Publicidad*. Rovira i Virgili, com a profund aliadòfil i republicà, inicialment criticà de forma contundent la Revolució d'Octubre, tot i que poc després, mostrà la seva curiositat per conèixer els canvis que es produïen a la Rússia revolucionària. Òbviament, Puigsech es planteja el perquè d'aquesta evolució de Rovira i Virgili, i conclou, que fou tímida i lenta, però amb un creixent interès que el portaren a visitar l'URSS el 1938. L'element clau per matisar la postura inicial del polític tarragoní fou l'entrada en joc del factor nacional, amb el naixement de Finlàndia com a nou estat independent a finals de 1917. Tanmateix, en aquest aspecte va posar més el focus en la lluita pròpia dels finlandesos pel seu alliberament que no pas en la voluntat del govern bolxevic de concedir la independència als finesos en base al dret a l'autodeterminació dels pobles oprimits.⁴⁵

---

⁴³ PUIGSECH, 2017: 46.

⁴⁴ *Ibídem*: 84-86.

⁴⁵ *Ibídem*: 41-42.

1.4- L'impacte sobre la dreta conservadora

Quina fou la naturalesa de l'impacte de la Revolució Russa sobre la dreta conservadora?

També existeix un ampli consens historiogràfic alhora de constatar que la influència de la Revolució Russa sobre la dreta conservadora espanyola fou molt considerable, fins el punt, que un dels autors que seguirem per aquesta qüestió, Sebastiaan Faber, arriba a afirmar que aquest impacte és tant important per l'evolució de la dreta espanyola com també ho és com a llegat per a l'esquerra.⁴⁶

Més enllà d'intentar calibrar aquestes influències, ens preguntarem quina fou la naturalesa d'aquest impacte, perquè òbviament tingué un significat molt diferent al que hem vist fins ara. Des de la dreta, la Revolució fou vista, de seguida, com una amenaça pels seus interessos, ja que servia per esperonar i il·lusionar a unes classes populars que ja havien iniciat un període de conflictivitat sociolaboral molt intens. El que resulta més rellevant, és la reacció de la dreta a aquesta conjuntura, ja que davant d'aquesta situació no es quedaren paralitzats, sinó que iniciaren un procés reaccionari contundent –que a més tindrà un llarg recorregut– per aturar a una possible revolució social que prenia a la russa com a exemple a seguir.

Per respondre a aquesta qüestió, novament ens basarem en les aportacions d'Álvaro Soto, a més de les de Sebastiaan Faber. El primer, es centra en la gènesis i la naturalesa del discurs reactiu de la dreta, mentre que el segon, ens planteja breument alguns dels efectes pràctics d'aquesta reacció. En els dos casos se'ns mostra una visió que té un llarg recorregut.

Álvaro Soto explica doncs com l'impacte de la Revolució Russa sobre la dreta conservadora li va portar a l'adopció de dos conceptes discursius, que sovint se solapen, que li van servir d'arma política i que vestiran la seva reacció anticomunista a partir de llavors: “*el perill comunista*” i “*el terror roig*”. Aquestes no eren construccions exclusivament d'ús intern espanyol, sinó que es difongueren en els ambients conservadors europeus davant l'amenaça que la revolució s'escampés. Precisament, el primer dels conceptes remet a aquest temor, mentre que el segon, s'alimenta d'un relat de violència i repressió basat en l'exemple dels llocs on el comunisme controlava el poder.⁴⁷

Tot i que aquestes dues idees neixen a finals del 1918 i principis de 1919, Soto assenyala que Sofia Casanova –corresponsal de premsa a Petrograd que escrivia les seves cròniques en el diari conservador ABC durant els mesos posteriors a la Revolució Russa– fou precursora de la seva introducció i difusió a Espanya.

---

⁴⁶ FABER, 2017: 263-304.

⁴⁷ SOTO, 2019: 29.

Hem de destacar aquesta darrera font, perquè aquest diari monàrquic es va convertir, inicialment, en el mitjà espanyol amb més informació directe sobre la Revolució Russa, degut a que era l'únic de l'Estat que tenia una corresponçal en terres soviètiques. Tenint en compte el mitjà de comunicació i el perfil de l'escriptora, és evident que aquests informes eren molt crítics amb el procés revolucionari rus, i fins i tot, destil·laven un clar darwinisme social; elements tots ells, que ens ajuden a entendre perquè se li atribueix a la seva autora aquesta etiqueta de ser una precursora.⁴⁸

Durant aquells anys, es van arribar a donar situacions d'un alt nivell d'exageració i histerisme al voltant d'aquest discurs de la por, com per exemple, el fet que la premsa, el gener de 1919, va publicar que Lenin havia arribat a Barcelona per liderar la revolució espanyola. Concretament aquesta notícia, una *fake news* en diríem actualment, es va escriure en el diari madrileny *El Sol*. Aquest era un periòdic que tampoc tenia un perfil conservador, sinó que es considerava de tendència liberal i regeneracionista, per tant, ens mostra com aquest “*terror*” també s'escampava entre alguna premsa liberal.⁴⁹

El relat anticomunista va arrelar amb tanta força en la cultura política de la dreta espanyola, que va servir per justificar, i legitimar, tant el cop d'estat de Primo de Rivera com també el de 1936. De fet, fent una breu incursió fora de la nostra cronologia, els dos conceptes esmentats estigueren molt vius en la dialèctica política i mediàtica durant la Segona República, però tingueren el seu màxim desenvolupament amb el franquisme. Sense anar més lluny, encara actualment estan presents, en certa forma, en el discurs polític d'alguns partits espanyols de dretes.

Sebastiaan Faber és un holandès catedràtic d'Estudis Hispànics a l'Oberlin College (EEUU). Del seu article analitzat voldria destacar l'ús d'una font oblidada per la historiografia, com és la correspondència privada entre dos fundadors del primer PCE, com són Juan Andrade i Gerardus Geers. Resulta una documentació interessant perquè la seva visió de l'impacte rus és honesta i apassionada, i ens allunya de la retòrica de la premsa política del moment i de les memòries que contenen l'inevitable filtre temporal.⁵⁰

La seva tesi, sobre la qüestió que aquí ens pertoca, és que l'agitació sociolaboral espanyola del període 1916-1923, accentuada de forma transcendental per l'impacte de la Revolució Russa, va produir una unificació de les classes dirigents espanyoles en una aliança contrarevolucionària en base al discurs anticomunista mencionat prèviament. L'autor –citant a un altre historiador com Chris

---

⁴⁸ *Ibídem*: 26.

⁴⁹ *Ibídem*: 27.

⁵⁰ FABER, 2017: 265-66.

Ealham—afegeix que en aquest període de turbulències també es va refermar la solució “*quirúrgica*” dels problemes socials a Espanya; és a dir, aquesta aliança es va omplir del convenciment de que les relacions econòmiques conflictives s’havien de pacificar amb l’ús de la força militar.⁵¹

La unificació en una aliança contrarevolucionària es va fer evident amb exemples com el de la Lliga Regionalista de Francesc Cambó. Aquest partit havia estat partidari de fer reformes polítiques a mitjans de 1917, però quan van veure a prop l’amenaça de la revolució social, van canviar les seves prioritats i van tancar files amb els sectors reaccionaris més conservadors per tal d’evitar aquell possible aixecament obrer.

Tanmateix, abans del cop d’estat de Primo de Rivera, des d’aquesta aliança ja es va impulsar una reacció brutal i autoritària per tal de contenir al moviment obrer, que va desbordar completament l’Estat liberal: es va recórrer al locaut patronal, i es van promoure els Sindicats Lliures i el pistolerisme empresarial. Fins i tot, algun editorial conservador de l’època parlava del propòsit d’exterminar al sindicalisme revolucionari.⁵² No ens estendrem més però en aquets aspectes, perquè tindrem temps de tractar-los en la segona part d’aquest treball quan analitzem l’impacte sociolaboral de la Revolució Russa.

Faber, també fa una referència a la gènesi del discurs anticomunista de la dreta com a impacte de la Revolució Russa. Simultàniament, l’autor sorprèn advertint que fruit d’aquest impacte també es va plantar la llavor anticomunista en alguns sectors de la CNT i del PSOE,⁵³ i que aquest fet, va tenir repercussions importants, que sigui com sigui, se’ns escapen del nostre objecte d’estudi. Potser aquesta darrera consideració no li tocava estar exactament ubicada en aquest apartat, però el recordatori de l’autor just en aquest moment resulta impactant, valgui la redundància.

---

⁵¹ *Ibídem*: 286.

⁵² *Ibídem*: 287-88.

⁵³ *Ibídem*: 288.

2.- L'Impacte Sociolaboral

Un cop estudiat com la Revolució Russa impacta en els diferents espais polítics espanyols, dedicarem aquesta segona part de l'estat de la qüestió a conèixer com s'ha tractat historiogràficament l'impacte d'aquesta Revolució a nivell sociolaboral; és a dir, com afecta a nivell social i de relacions econòmiques, que òbviamment són uns àmbits que no poden dissociar-se de l'esfera política. En aquest sentit, esbrinarem la seva influència immediata sobre el context general de crisi socioeconòmica i política que vivia l'estat espanyol, però també, ens aturarem en dos dels grans episodis concrets de lluita de classes més importants del període: la Vaga de la Canadenca i el conflicte camperol que es va donar especialment al camp andalús i que fou anomenat *trienni bolxevic*.

Tenint en compte doncs que el país ja estava sumit en una profunda crisi econòmica i política, la gran pregunta historiogràfica del bloc buscaria dirimir quin és el grau d'impacte sociolaboral de la Revolució Russa més enllà de les casuístiques internes preexistents. O el que seria el mateix, aquella crisi espanyola hagués seguit el mateix procés històric sinó hi hagués hagut la Revolució soviètica?

Des de finals de 1916 –amb una vaga general el mes de desembre– fins el cop d'estat de Primo de Rivera de setembre de 1923, a Espanya es va viure un període en què en diferents moments va semblar que una revolució social estava a tocar. A partir d'aquí, ens podríem preguntar també: la Revolució Russa va apropar aquesta Revolució? O la va allunyar? Per inversemblant que pugui semblar la darrera qüestió, hi ha algun autor que defensa parcialment aquesta tesi, com veurem al llarg d'aquest bloc temàtic.

2.1- L'impacte de la Revolució de Febrer de 1917

Quin impacte va tenir la Revolució de Febrer a Espanya? Va estimular la lluita de classes?

La Revolució Russa de 1917 es pot interpretar en dues fases revolucionàries, la Revolució de Febrer i la Revolució d'Octubre (calendaris julià per ambdós casos). En la primera, es va derrocar al règim autocràtic del tsar Nicolau II i es va establir un Govern Provisional format per diverses forces polítiques (liberals, conservadores i socialistes moderats) i encapçalat per Kérenski, que formava part d'aquest darrer espai polític. La Revolució d'Octubre és la que es considera nítidament una revolució socialista, en la que els soviets, liderats principalment pel Partit bolxevic, prengueren el poder eliminant el Govern Provisional que hi havia hagut fins llavors.

Sovint quan es parla de l'impacte de la Revolució soviètica es pot caure en el parany d'assimilar-la únicament a la Revolució d'Octubre –perquè és òbviament la que va tenir una repercussió més gran a tots els nivells– menystenint els esdeveniments que van tenir lloc des de febrer d'aquell mateix any. És per això, que considero necessari analitzar en aquest apartat com ha estudiat la historiografia l'impacte de la Revolució de Febrer a Espanya.

Com ja hem avançat, a Espanya a finals de 1916 va començar una etapa de vagues i conflictes socials derivats de l'expansió industrial interna fruit de la neutralitat en la Primera Guerra Mundial. El cas és que l'augment de beneficis empresarials, com a conseqüència d'aquells anys de creixement econòmic per l'increment de les exportacions, no es va distribuir vers als sectors populars. Per contra, aquests darrers van veure com els seus salaris s'estancaven, i alhora, es produïa una etapa inflacionària intensa, amb un augment galopant dels preus dels béns de primera necessitat. Tot plegat va portar a un increment del cost de la vida que va afectar sobretot a les classes subalternes.

Aquesta crisi social va irrompre amb força l'estiu de 1917, amb la convocatòria d'una vaga general revolucionària per al mes d'agost, que a més, va coincidir en el temps amb la tensions militars derivades de la creació de les Juntes de Defensa i amb la crisi política per la creació de l'Assemblea de Parlamentaris a Barcelona, formada per diputats catalans regionalistes i d'altres de republicans. La situació durant uns mesos fou de tanta complexitat que la historiografia, en general, anomena el període com la "*Crisi espanyola de 1917*". De fet, tot plegat es va sumar per generar una profunda crisi d'estat que es va allargar fins el cop de 1923, perquè la situació es va veure agreujada per les dificultats del sistema de la Restauració de solucionar totes aquelles problemàtiques més enllà de la seva resposta repressiva.

És en aquest context intern que hem d'aturar-nos a analitzar l'impacte de la Revolució de Febrer. Un historiador com Chris Ealham assenyala que l'estiu de 1917 a Espanya també es va produir una revolució, però que és poc coneguda perquè va ser frustrada. Destaca d'aquelles reivindicacions la unió de les esquerres, després d'anys de divisions, materialitzada sobretot amb la vaga general d'aquell agost que lideraria conjuntament la CNT i la UGT, i amb el suport polític del PSOE. Tanmateix, pel que ens pertoca, en cap moment Ealham ens parla de cap influència de la Revolució de Febrer, més enllà de fer l'analogia de que al llarg del 1917 Espanya podria ser el següent país, després de Rússia, amb una revolució.⁵⁴

El cert és que la majoria d'historiadors que he investigat han vist un impacte reduït de la Revolució de Febrer en la societat espanyola, més enllà de les respostes polítiques per les

---

⁵⁴ EALHAM, 2017: 64.

repercussions interessades respecte la Primera Guerra mundial, o per la comparació de ser dos països que en aquell període concret travessaven sendes crisis econòmiques i socials amb algunes característiques similars. Únicament les recents i innovadores tesis d'Arturo Zoffmann sobre aquesta qüestió han aportat una visió diferent, que jo honestament, no he sabut trobar en els altres historiadors que he cercat. Aquesta autor defensa la tesis que la Revolució de Febrer va donar un potent estímul a la lluita de classes a Espanya, com veurem molt aviat.

Abans però, parlaré de les aportacions de tres historiadors que defensen aquesta limitada repercussió de la Revolució de Febrer: Francisco Erice, Álvaro Soto i Juan Avilés Farré. En primer terme, Erice subratlla que les úniques influències de l'esclat revolucionari de febrer es van notar entre els espais polítics obrers. Concretament assenyala com la lectura oficial del PSOE davant la Revolució de Febrer fou positiva, en el sentit que fou vista com un canvi polític reformista similar al que els socialistes defensaven per Espanya.

Aquesta visió en positiu del partit socialista s'alimentava també del fet que Rússia, malgrat la revolució, continuava la seva participació en la Guerra Mundial. A més, amb l'enderrocament del règim tsarista, el PSOE eliminava la mala consciència d'estar en el mateix bàndol d'una autocràcia, ja que els socialistes identificaven la causa dels aliats amb la llibertat i la democràcia.⁵⁵

Pel que fa a la CNT, aquest historiador ens diu que la majoria d'anarcosindicalistes espanyols van veure aquesta revolució amb bons ulls, perquè la van interpretar com un primer episodi d'una revolució social afí als seus postulats. De fet, periòdics anarquistes com *Tierra y Libertad* saludaven el procés revolucionari de febrer, alhora que es lamentaven que s'estiguessin posant els límits en el marc d'una democràcia parlamentària. Poc abans de la Revolució d'Octubre però, *Solidaritat Obrera* celebrava la suposada col·laboració i afinitat política entre bolxevics i anarquistes russos, interpretant que aquell procés aniria més enllà d'una transformació purament política. Hem de tenir present també, que la continuïtat del Govern Provisional rus en la Primera Guerra Mundial no casava amb l'ampli refús dels anarquistes espanyols de romandre en l'escenari bèl·lic, tot i que a Rússia, cada cop més veus obreres i de soldats parlaven de signar una pau per separat.⁵⁶

Álvaro Soto al seu torn, interpreta que la Revolució de Febrer no pot entendre's com una revolució democràtica-burguesa, degut a que els seus plantejaments estaven distorsionats per la fam, la descomposició de l'aparell de seguretat estatal i un lideratge polític bicèfal entre la Duma i el soviat

---

⁵⁵ ERICE, 2017: 334.

⁵⁶ ERICE, 2017: 335.

de Petrograd. Per contra, sí que parla d'una revolució popular i espontània, que va donar el poder a unes forces polítiques diverses. Sigui com sigui, afirma categòricament que l'impacte de la Revolució de Febrer, i també la d'Octubre, fou escàs a Espanya.⁵⁷

Entre les causes que al·lega hi comptem la manca de relacions històriques entre els dos països motivades per la distància geogràfica, però sobretot, el fet que el que realment preocupava en aquell moment era la guerra. Segons ell, la vaga general d'agost de 1917 té més a veure amb factors interns, i no menciona cap influència destacable provinent de Rússia més enllà d'un cert efecte imitador.⁵⁸

Per tancar aquest grup de tres historiadors, em referiré a l'estudi sobre l'impacte d'aquesta revolució del catedràtic d'Història Contemporània de la UNED Juan Avilés Farré publicat el 1999.⁵⁹ De fet, les seves consideracions han estat bibliografia fonamental per la majoria d'autors que segueix aquest treball i que han publicat a partir del centenari, fins el punt, que el seu llibre és tractat de clàssic en alguna de les aportacions.⁶⁰

Avilés desplega els arguments tractats pels dos historiadors precedents de forma més exhaustiva. En el seu llibre, plegat de referències primàries i hemerogràfiques, explica com la opinió pública aliadòfila (liberals, republicans i socialistes) va assumir la versió dels fets sobre la Revolució de Febrer que va donar la premsa britànica i francesa. Segons aquesta, el nou Govern Revolucionari rus contribuiria amb un major esforç a la guerra contra Alemanya, i a més, s'eliminava l'anomalia que suposava la presència d'un règim absolutista en el bàndol aliat. És interessant però, l'apunt que fa sobre el fet que en les actituds d'alguns periòdics espanyols no van deixar d'influir-hi les generoses subvencions que provenien dels governs dels països en guerra; també des del consistori alemany.⁶¹

L'autor destaca que, curiosament, els germanòfils espanyols en un inici també van acollir amb benevolència la Revolució de Febrer, perquè representava per ells la fundada esperança de que es debilitaria la voluntat russa de continuar en la guerra. De fet, la Revolució d'Octubre fou rebuda amb certa satisfacció per part d'aquests, perquè anunciava que la pau per separat de Rússia era, llavors sí, més propera.⁶²

Amb el pas de les setmanes es va anar accentuant la radicalització revolucionària a Rússia, i no es va trigar en comprovar que molt probablement aquella Revolució de Febrer no acabaria

---

⁵⁷ SOTO, 2019: 26.

⁵⁸ *Ibidem*: 26.

⁵⁹ AVILÉS, 1999.

⁶⁰ MAYAYO, 2019: 8.

⁶¹ AVILÉS, 1999: 19-21

⁶² AVILÉS, 2000a: 119.

simplement amb la implantació d'un sistema liberal similar als d'Occident. Aquesta evolució repercutia en forma de vasos comunicants sobre els socialistes i anarquistes espanyols, perquè mentre una gran part dels primers veien amb angoixa com aquell procés revolucionari posava en perill el triomf aliat en la guerra, els anarcosindicalistes, s'alegraven al saber que la proliferació de soviets anunciava que aquella revolució no s'aturaria amb simples reformes liberals.⁶³

Existeix un punt de relació entre les aportacions de Juan Avilés i la tesis d'Arturo Zoffmann, prèviament apuntada, que és just quan el primer relaciona la vaga revolucionària i la crisi política espanyola de l'estiu de 1917 amb els esdeveniment russos. Concretament es refereix a que el PSOE, així com també alguns dirigents republicans de la talla de Melquiades Álvarez i Alejandro Lerroux, van participar en l'intent de realitzar una revolució a Espanya d'orientació democràtica similar a la que Rússia havia fet el febrer d'aquell mateix any.⁶⁴ Tanmateix, Avilés tampoc arriba a afirmar que la Revolució soviètica estimulés intensament la lluita de classes a Espanya, com sí que sentència Zoffmann.

Aquest darrer, en un altre article⁶⁵ que fins ara encara no havíem introduït, ens argumenta doncs la seva postura alhora que ens realitza una comparació dels contextos socials i polítics dels dos països. Potser eren dues realitats molt allunyades geogràficament, però tant el règim borbònic com el tsarista tenien algunes característiques similars: el seu endarreriment econòmic; uns incipients i inquietos moviments obrers; una massa important de pagesos famolencs; i unes qüestions nacionals i colonials per resoldre. Les comparacions entre els dos països eren usuals en l'època –Zoffmann aporta referències de Trotski, Joaquim Maurín, o José Ortega y Gasset – i solien anar en la línia que Espanya tenia números per ser el següent país a tenir una revolució.⁶⁶

Però l'autor no s'atura aquí en la seva analogia, sinó que ens diu que l'impacte de la Revolució Russa a Espanya –la de febrer i la d'octubre en aquest cas– va estimular la revolució a l'interior del país. Divideix la conflictivitat interna en dues fases: la primera etapa (mitjans de 1917), a semblança de la Revolució de Febrer té un contingut liberal significatiu; mentre que la segona (1918-20), coneguda també com a *trienni bolxevic*, l'assimila a la Revolució d'Octubre.⁶⁷

La Revolució de Febrer va engrescar doncs al moviment obrer espanyol, delirós d'imitar amb els que contemplaven com els seus germans russos. Zoffmann usa verbs de forta repercussió per justificar com la caiguda del tsar va afectar realment a qui ja eren unes classes obreres espanyoles en

---

⁶³ AVILÉS, 2000b: 19.

⁶⁴ *Ibidem*: 19.

⁶⁵ ZOFFMANN, 2017: 629-36.

⁶⁶ *Ibidem*: 639-636.

⁶⁷ *Ibidem*: 629.

efervescència, i utilitza com a font, per exemple, les memòries de Victor Serge. Aquest revolucionari d'origen belga va estar una temporada a Barcelona durant aquells dies, i explica, que fins i tot els treballadors no militants van entendre instintivament les jornades de Petrograd, perquè la seva imaginació era capaç de recrear aquells esdeveniments en la ciutat de Barcelona i Madrid.⁶⁸

Però simultàniament, els fets de febrer russos també va encoratjar una bona part de la burgesia espanyola, ja que molts d'aquests es comptaven entre els reformistes que veien amb bons ulls al nou Govern Provisional. Aquest element, sumat amb l'increment de beneficis empresarials per la neutralitat espanyola en la guerra, va encoratjar aquesta burgesia industrial en la seva ambició política. És en aquest context, que Zoffmann situa a Francesc Cambó i La Lliga Regionalista com a líders d'aquest moviment que exigia reformes a Madrid i autonomia per Catalunya. De fet, utilitza una referència de Gerald Meaker en què anomena al polític català com al "*Miliukov espanyol*", en analogia amb el líder de la burgesia russa el 1917.⁶⁹

Com ja hem assenyalat prèviament, l'Assemblea de Parlamentaris, impulsada per La Lliga de Cambó, va coincidir amb l'incipient moviment revolucionari liderat per l'aliança obrera que s'anava coent des de finals de 1916. El mateix líder de la burgesia Barcelonina plantejava aquells dies que si no es feien reformes controlades ("*revolució des de dalt*"), esclataria la revolució des de baix.

Zoffmann sorprèn quan afirma que el polític català i els seus aliats, fins i tot, van entrar en negociacions amb els líders socialistes perquè secundessin la seva crida a convocar una assemblea constituent a partir d'una vaga general. Les raons dels dirigents del PSOE per fer-ho tenien a veure amb la seva visió per etapes de la Revolució, en la que pensaven que era necessària una fase burgesa i un fort desenvolupament capitalista per anar després cap a la revolució socialista. Però és que també la CNT, liderada llavors pel possibilista Salvador Seguí, va lidiar amb els sectors cenetistes més sectaris i va sumar els confederals a aquella campanya, tot i que amb l'esperança de poder radicalitzar-la.⁷⁰

No obstant, els aires provinents de Rússia continuaven afectant a la lluita de classes espanyola. La radicalització que anaven prenent els esdeveniments d'aquell país van seguir estimulants al moviment obrer espanyol i, finalment, van espantar als liberals reformistes encapçalats per Cambó, que temien que s'estava despertant una força que no podrien controlar. Tanmateix, la vaga revolucionària es va acabar produint aquell agost de 1917, i la duresa de la lluita entre manifestants i forces repressores fou de tal magnitud que es va allargar setmanes en algunes localitats i es va saldar

---

⁶⁸ *Ibidem*: 629.

⁶⁹ ZOFFMANN, en premsa: 629-636.

⁷⁰ *Ibidem*: 6-7.

amb desenes de treballadors morts i centenars d'empresonats. En el rerefons de la vaga existia l'esperança que l'exèrcit es posés al costat dels vagues, com havia passat en la Revolució de Febrer a Petrograd, però no fou així, i els militats reprimiren amb duresa les manifestacions.

Aquella experiència fou definitiva perquè els liberals canviessin la seva aliança amb el moviment obrer per una de contrarevolucionària que donava suport a la repressió del govern per contenir la revolució social. Posteriorment, el destí del Govern Provisional rus va confirmar als reformistes liberals espanyols aquella impressió que havien tingut de que la qüestió social era molt més perillosa que la corrupció, l'autoritarisme i l'endarreriment de l'estat espanyol. Anys després, Cambó justificava aquella decisió de canviar d'aliats quan va dir que *“davant l'amenaça bolxevic, la qüestió de la llibertat havia de ser deixada de banda per un temps”*.⁷¹

2.2- La Vaga de la Canadenca

He volgut reservar un apartat per tractar l'impacte de la Revolució Russa sobre un conflicte sociolaboral concret, com va ser el de la Vaga de la Canadenca de febrer i març de 1919. El moviment obrer es va recuperar relativament aviat de la repressió patida després de la vaga revolucionària de 1917, i va continuar la seva espiral de protestes socials i laborals. És en aquest marc que s'ha d'inscriure la Vaga de la Canadenca, que pels seus assoliments, significat i conseqüències, va esdevenir probablement el conflicte sociolaboral més important del període.

La vaga fou protagonitzada per la CNT i va simbolitzar un enorme exemple de solidaritat obrera, ja que un conflicte laboral específic d'una empresa es va estendre ràpidament per la ciutat en forma de vaga general i progressivament també per altres poblacions. La declaració d'estat de guerra del govern va portar a un duríssima repressió, fins que finalment es va arribar a un acord entre les parts a mitjans de març. El dia 24 d'aquell mateix mes però, es van reiniciar les protestes, aquest cop amb una vaga general a tot el Principat que no va finalitzar fins a mig abril.

El conflicte va comportar assoliments importants pel moviment obrer: l'establiment de la jornada de vuit hores de treball, importants dimissions polítiques i policials, i la difusió de les lluites reivindicatives per altres poblacions d'Espanya. Ara bé, també es van desencadenar unes conseqüències duríssimes sobre les seves espatlles, perquè molts burgesos van quedar profundament atemorits per aquell episodi i van anar radicalitzant les seves posicions: impulsant els Sindicats

---

⁷¹ ZOFFMANN, 2017: 631.

Lliures, practicant locauts patronals i promovent el pistolerisme bàsicament contra els anarcosindicalistes.

Com va afectar la Revolució Russa en el conflicte de la Vaga de la Canadenca?

Davant d'un conflicte social de tanta transcendència com aquest, vaig suposar que trobaria aportacions historiogràfiques sobre la influència directe que hi va tenir la Revolució d'Octubre, que feia relativament poc havia esclatat. Contràriament, després d'aprofundir en la diferent bibliografia analitzada, he trobat que les referències al respecte són molt vagues, més enllà de l'acceptació unànime que la revolució bolxevic va ser un exemple –en menor o major grau– pels diferents conflictes obrers del moment.

Per explicar aquest episodi paradigmàtic de la lluita de classes al nostre país, les causes internes prenen clarament el protagonisme respecte l'impacte extern. Les aportacions de Josep Puigsech van clarament en aquesta línia: el referent de la Revolució a Rússia es va convertir, òbviament, en un nou ingredient que es sumava a l'olla de la conflictivitat obrera que hi havia a Catalunya a principis de 1919. Però no era un element prou important com per convertir-se en determinant, sobretot si tenim en compte que en aquell moment encara arribaven des de Rússia notícies escasses i difuses que no permetien explicar de forma clara què estava passant en aquell país. De fet, aquesta argumentació de Puigsech sobre la Vaga de la Canadenca no és més que una part de la seva tesi sobre l'impacte social de la Revolució Russa, que desplegem més endavant.⁷²

Per valorar fins a quin punt la imatge russa era viva en aquell moment entre els vaguistes i la patronal, he cercat en la diferent bibliografia les referències que relacionin directament el conflicte d'aquest vaga i la Revolució. En Álvaro Soto, per exemple, únicament he trobat la menció a una notícia en què s'acusa als líders cenetistes Ángel Pestaña i Salvador Seguí de voler el comunisme seguint el model rus, publicada pel diari ABC (26 de març de 1919) en ple conflicte vaguístic.⁷³

Arturo Zoffmann – basant-se en algunes fonts primàries com notes confidencials i correspondències governatives de l'Arxiu Històric Nacional, i en el *Fondo Romanones* de la Reial Acadèmia d'Història – elabora paral·lelismes entre el Comitè de vaga que s'havia creat per a l'ocasió i els soviets russos. El primer, era un òrgan format per obrers i basat en la democràcia popular que va tenir la capacitat de convertir-se durant aquelles setmanes en l'autèntic poder fàctic de la ciutat de Barcelona. El seu exemple fou seguit en altres localitats, gràcies a l'expansió de l'onada vaguística

---

⁷² PUIGSECH, 2017: 96-97.

⁷³ SOTO, 2019: 28.

arran del conflicte de la Canadenca. Malgrat tot, Zoffmann troba diferències entre aquest Comitè i els soviets russos, sobretot pel que respecte al control ferri que en va fer la CNT. Segons ell, és precisament aquest encotillament sindical que fa que la Vaga de la Canadenca acabi tenint un caràcter més econòmic i perdi el seu potencial polític i revolucionari.⁷⁴

Per altra banda, recordem que Zoffmann havia dit que l'augment vertiginós d'afiliats de la CNT, des de mitjans de 1918 fins a finals de 1919, es devia a la seva capacitat de vincular-se amb la Revolució Russa, i ara, veiem precisament que la Vaga de la Canadenca fou liderada per la CNT i temporalment s'ubica en l'epicentre d'aquest boom de militants. A partir d'aquí, probablement no s'hauria de menystenir la relació directe que deurien fer els anarcosindicalistes entre el xoc revolucionari soviètic i aquell episodi de lluita de classes a l'entorn de l'empresa hidroelèctrica.

Per acabar aquest apartat, he volgut analitzar un estudi ja clàssic de Soledad Bengoechea sobre el conflicte derivat de la Vaga de la Canadenca.⁷⁵ El seu objecte d'estudi és concretament sobre una de les conseqüències d'aquella vaga: el locaut patronal a la ciutat comtal entre novembre del 1919 i gener del 1920. Cal dir que no hi he trobat pràcticament cap referència directe a la Revolució Russa, però m'ha semblat un treball d'investigació impecable i ben estructurat.

Bengoechea, a partir de la metodologia que li proporciona el materialisme històric, realitza una investigació basada en documentació generada per la patronal (Arxiu de Foment del Treball Nacional i Arxiu Històric de la Cambra de Comerç). El seu estudi confirma la seva hipòtesis de que el cop d'estat de 1923 s'havia gestat, i intentat varies vegades, des del locaut barceloní, i que aquella conspiració era patrocinada per la burgesia catalana amb el suport d'importants sectors de l'exèrcit descontents amb el sistema liberal de la Restauració.

La seva investigació resulta interessant en tant que explora el punt de vista de la patronal davant l'amenaça revolucionària que se li estava venint a sobre. Bengoechea, sí que parla efectivament del temor burgès per l'onada roja bolxevitzant que la Vaga de la Canadenca havia situat en el seu màxim apogeu. La resposta d'aquelles elits empresarials fou promoure una aliança contrarevolucionària per impedir la revolució social i aniquilar a la CNT. El locaut era una de les eines clau per aconseguir implantar una dictadura civil, o militar, que acabés amb aquella democràcia liberal que tolerava tals amenaces. Curiosament, la CNT va realitzar el seu famós Congrés del Teatre de la Comèdia a Madrid, en què es va adherir a la Internacional Comunista, el desembre de 1919 mentre s'estava produint aquell locaut total. La influència de la Revolució Russa en aquest context esdevé innegable.

---

⁷⁴ ZOFFMANN, en premsa: 6.

⁷⁵ BENGOCHEA, 1998.

2.3- El Trienni Bolxevic

Originàriament aquesta denominació fou encunyada pel notari i historiador cordovès Juan Díaz del Moral (1870-1948) per descriure el període d'intensa conflictivitat agrària i d'agitació revolucionària que es va viure a Andalusia entre 1918 i 1920. Cal dir que aquesta apel·lació no va aparèixer fins el 1929 amb la publicació del llibre *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas*, i feia referència concretament a les mobilitzacions al camp cordovès.

Malgrat tot, aquest concepte historiogràfic ha estat utilitzat per descriure la conflictivitat social d'aquest trienni no només al camp andalús sinó també a tota la meitat sud del país. Fins i tot, molts autors s'hi refereixen per parlar de la conflictivitat social a tot Espanya durant el període, arribant a desvirtuar, en algun cas, la delimitació temporal inicial per obrir el ventall cap a 1917 o 1921.

Si més no, no falten raons per ampliar l'abast geogràfic d'aquest concepte. Des de 1918 la lluita de classes es va estendre a moltes províncies espanyoles, tant a zones obreres com en el món rural. Algunes regions havien tingut poca conflictivitat fins llavors, però la CNT va tenir un paper important alhora d'esperonar i coordinar les noves mobilitzacions urbanes i rurals.⁷⁶ Pel que fa a Catalunya, cal dir que el conflicte a l'entorn de la Vaga de la Canadenca sovint ha fet ombra a la quantitat de mobilitzacions que hi va haver al llarg del període, com les confrontacions socials al Penedès i al Camp de Tarragona.⁷⁷

Sota la denominació de “*trienni bolxevic*” s’hi amaga un impacte real de la Revolució Russa?

Òbviament l'objectiu d'aquest apartat no és analitzar la historiografia del trienni bolxevic, perquè això sol de ben segur que m'ocuparia un estat de la qüestió. El que sí que em plantejo és posar sobre la taula fins a quin punt, segons els diferents autors, aquesta denominació creada per Díaz del Moral implica l'impacte real de la Revolució Russa en la conflictivitat del període.

És evident que la pròpia decisió de batejar aquell trienni amb aquest adjectiu ens remet a algun tipus de semblança amb la revolució bolxevic, però hem de tenir present la possible distorsió conceptual motivada pel biaix temporal entre la creació de la denominació i els successos ocorreguts. També s'ha de valorar que l'apel·lació de *trienni bolxevic* per si sola no pot transmetre la certesa de fins a quin punt existeix aquest impacte. Certament però, el fet que els historiadors posteriors a Díaz

---

⁷⁶ EALHAM, 2017: 89-90.

⁷⁷ MAYAYO, 2019: 11-12.

del Moral, i fins a l'actualitat, hagin mantingut el concepte pot entendre's com la confirmació de l'existència d'aquesta influència bolxevic en major o menor grau.

Arturo Zoffmann ens diu que tot i que la historiografia espanyola i anglosaxona ha publicat molt sobre aquest trienni bolxevic –ell pren el concepte en el sentit geogràfic més ampli– s'ha tendit a posar molt l'accent en explicar la situació política i social interna del país i en fer una al·lusió molt superficial a l'impacte de la Revolució Russa.⁷⁸ Malgrat que entre els autors predominen els que situen les causes internes molt per davant de la influència exterior, existeix un cert debat alhora de valorar l'impacte rus sobre el trienni. Un dels elements clau entre la línia dominant és matisar les aportacions de Díaz del Moral, com veurem tot seguit.

Francisco Erice afirma que el notari cordovès va crear la imatge d'un entusiasme místic dels pagesos del camp andalús cap a la Revolució Russa. Tot i que aquesta visió ha gaudit d'una important popularitat, ha estat desmentida per molts historiadors, que defensen que les mobilitzacions pageses responien a objectius més pròxims i pragmàtics, malgrat que les expectatives que venien des de fora els podien encoratjar.⁷⁹

Per altra banda, aquest mateix autor, més que aprofundir en la certesa del concepte *trienni bolxevic*, ens planteja com el vocable genèric “*bolxevic*” fou utilitzat pels patrons interessadament, com a espantall per a la gent d'ordre; es a dir, les classes dominants espanyoles per tal d'animar i recolzar polítiques repressives contra el moviment obrer i camperol, utilitzaven aquest terme associant-lo a perills i amenaces. Aquest element ens desvirtua algunes fonts –com són unes circulars ministerials que parlen de bolxevisme al camp andalús– perquè ens impedeix saber fins a quin punt el que diuen era una prevenció real, i per tant l'impacte rus existia, o era una exageració per aconseguir els seus efectes intimidadors.⁸⁰

També l'historiador Ramon Breu ens parla d'aquesta imatge de camperols cordovesos exaltats per la Revolució Russa que el llibre de Díaz del Moral va projectar. Diu que, fruit d'aquesta visió, alguns historiadors, erròniament, han defensat una conscienciació revolucionària ràpida del proletariat espanyol per efecte de la influència russa. Entre les seves argumentacions, destaca que la informació sobre la Revolució Russa durant el trienni no podia arribar tan ràpida i generalitzada com suggereix el notari cordovès. Sens dubte, aquest era una element que havia d'incidir necessàriament en el menor grau de conscienciació revolucionària, i de comportament de classe, d'obriers i de

---

⁷⁸ ZOFFMANN, 2017: 630.

⁷⁹ ERICE, 2017: 337.

⁸⁰ *Ibidem*: 337.

camperols. En tot cas, l'única cosa que a aquest autor li semblaria vàlida seria l'impacte ideològic de l'esclat revolucionari soviètic.⁸¹

Contràriament als dos autors precedents, Pelai Pagès no corregeix la imatge de Díaz del Moral sobre l'impacte de la Revolució al camp andalús, sinó que la reafirma: diu que davant del clima pre-revolucionari que es vivia a moltes parts d'Andalusia, des de la primavera de 1918, la revolució bolxevic va aconseguir un caràcter de mite.⁸² Defensa aquesta postura a partir del llibre de Díaz del Moral, però també hi suma un llibre de Carlos Bernaldo de Quirós publicat el 1919.

A partir d'aquesta segona font ens explica com les notícies que arribaven des de Rússia esperonaven als pagesos andalusos. La seva influència arribava al punt que alguns dels més activistes van russificar voluntàriament els seus cognoms, i en algunes localitats es va proclamar “*la república bolchevista*” en plena insurrecció. Pel que fa al llibre de Díaz del Moral, Pagès en destaca: la quantitat de testimonis recollits de l'entusiasme pro-bolxevic durant el trienni; l'afirmació de que fou la “*il·lusió russa*” la que va posar en marxa la mobilització pagesa al camp cordovès; i les referències abundants a l'exemple rus que utilitzaven els pagesos per afrontar les diferents situacions.⁸³ Per tant, en aquest cas l'autor dóna un paper essencial a l'impacte de la Revolució Russa sobre el trienni bolxevic.

Tampoc Arturo Zoffmann matisa les aportacions de Díaz del Moral. Segons aquest autor, l'esclat revolucionari rus va desencadenar una militància extrema, convertint l'exemple soviètic en una potent font d'inspiració. Assenyala com els pagesos andalusos canviaven el nom de carrers i places per “*Lenin*”, “*Soviets*” o “*Revolució d'Octubre*”; igual que algunes associacions obreres prenién el nom de “*Soviet*”. L'impacte rus era tant evident que “*una sola paraula tenia efectes mobilitzadors: Rússia.*”⁸⁴

Zoffmann utilitza una altra font, a part del llibre del notari cordovès, i que no he trobat en cap altra autor, per explicar l'impacte bolxevic al camp andalús. Es tracta de la novel·la de John Dos Passos, *Rosinante on the Road again*, que l'autor americà va escriure en el seu viatge entre 1918-19 per terres andaluses. En aquest llibre se'ns dibuixen uns camperols mobilitzats per la misèria, en què Rússia se'ls converteix en un far d'esperança.⁸⁵

---

⁸¹ BREU, 2011: 27-28.

⁸² PAGÈS, 2017: 22.

⁸³ Ibídem: 23.

⁸⁴ ZOFFMANN, 2017: 630; ZOFFMANN, en premsa: 10.

⁸⁵ ZOFFMANN, en premsa: 11.

2.4- L'Impacte sobre una possible revolució espanyola

El mite de la revolució evidentment ja era ben present entre nombrosos sectors obrers molt abans de la Revolució Russa; en l'estat espanyol, majoritàriament en els ambients anarquistes. L'esclat revolucionari soviètic de 1917 però, va fer-lo créixer entre les classes populars de molts països perquè, finalment, aquella utopia passava a ser factible al complementar-se amb l'adjectiu d'una realitat concreta com la russa; i així, va esdevenir *el mite soviètic*.

Com hem dit anteriorment, Espanya va viure una etapa d'una gran conflictivitat social i laboral des de 1917 a 1920, moment en què la reacció d'una aliança conservadora va promoure una duríssima repressió contra el moviment obrer que va bloquejar la forta capacitat mobilitzadora que aquest havia demostrat durant el trienni bolxevic. Una possible pregunta seria si durant aquest període podem parlar, o no, de "*revolució social espanyola*", òbviament no exitosa.

En aquest sentit, els historiadors no es posen d'acord. N'hi ha que parlen obertament de revolució espanyola frustrada,⁸⁶ en referència, per exemple, a la vaga revolucionària de 1917. En canvi, d'altres com Josep Puigsech, diuen que en cap cas podem parlar d'una revolució⁸⁷ alhora d'explicar la conflictivitat d'aquest anys. Evidentment, la solució a aquest dilema implicaria analitzar què s'entén per "*revolució*", i veure si es compleix a la pràctica. Aquesta però és una tasca de tal envergadura que òbviament s'escapa d'aquest objecte d'estudi. Per tant, per l'àmbit d'aquest treball, ens conformem en entendre que la resposta a aquesta qüestió ha generat una gran diversitat d'interpretacions.

En tot cas, més enllà de la crisi espanyola de 1917, l'acadèmia està d'acord en que el moment d'aquests anys de més mobilitzacions, i per tant de més proximitat a una presumible revolució, fou l'any 1919 durant la crisi de la Vaga de la Canadenca i la conflictivitat al camp andalús. Pot ser discutible si es tractava d'una revolució social, o del seu intent, però el que és prou innegable és que darrera d'aquelles agitacions s'hi amagava, en el cor i el cap de molts obrers i camperols, aquell mite impulsat per la Revolució Russa.

---

⁸⁶ EALHAM, 2017: 63.

⁸⁷ PUIGSECH, 2017: 98.

Com va impactar la Revolució Russa en una potencial revolució espanyola?

La historiografia s'ha preguntat quin va ser l'impacte d'aquest procés revolucionari rus sobre aquella situació de forta conflictivitat que vivien algunes àrees de l'estat espanyol; o dit d'una altra manera, fins a quin punt aquell procés de trencament soviètic va influenciar en una potencial revolució espanyola. Com ja s'ha fet evident, existeix unanimitat a l'hora d'afirmar que clarament va existir impacte, però hi hauria debat alhora de fixar la seva importància, i naturalesa, per determinar aquella onada de mobilitzacions interna. Voldria matisar, abans de continuar, que en aquest apartat concret em centraré en la influència de la Revolució d'Octubre, perquè la de Febrer ja ha estat tractada anteriorment.

La Revolució Russa va sumar a tota la casuística interior preexistent l'expectativa de que era possible acabar amb la societat capitalista. La revista *España*, en el seu número del 7 de febrer de 1920, proclamava que ja no existia dubte sobre la importància de la Revolució soviètica, i assenyalava, que per *España* “l'incendi rus s'havia convertit en un far”⁸⁸. Molts historiadors, per explicar aquesta influència, han utilitzat aquesta imatge de la Revolució d'Octubre com a “*far lluminós*” que va impulsar a molts treballadors passius i indecisos.⁸⁹

Antonio Bar parla concretament de l'impacte com a “*tremenda flamarada*” sobre unes classes treballadores espanyoles empobrides que ja havien iniciat abans la seva campanya de protestes. La idea de revolució social va renéixer des de llavors amb força, després de que l'esperit revolucionari s'hagués adormit –excepte en esporàdiques manifestacions aïllades i sense continuïtat, com la Setmana Tràgica de 1909– des dels moviments del darrer terç del segle XIX. Com a conseqüència de l'esclat rus, la revolució a Espanya va esdevenir un procés perfectament realitzable en un termini molt immediat, sobretot en els ambients anarquistes, que sempre estaven delirosos de convertir el descontentament en acció revolucionària i no volien deixar passar aquella oportunitat.⁹⁰

Bar s'esforça en ressaltar la importància de la naturalesa ideològica, i fins i tot psicològica, de l'impacte de la Revolució d'Octubre sobre la consciència dels treballadors, que veien com aquelles doctrines, que fins llavors per molts només eren una il·lusió, o fins i tot somni, passaven a tenir una constatació pràctica.⁹¹

---

⁸⁸ AVILÉS, 1999: 95.

⁸⁹ MAYAYO, 2019: 10.

⁹⁰ BAR, 1981: 480-481.

⁹¹ *Ibídem*: 481.

En aquesta mateixa línia, es situen les aportacions sobre el tema de l'historiador Pere Gabriel en el pròleg del llibre de Bengoechea citat anteriorment. Gabriel qualifica d'essencial l'impacte de la Revolució Russa en el context europeu de 1918-23, període en què s'estengué una consciència de canvi d'etapa, o si més no, de moment crític, en què les revolucions socials eren possibles.⁹²

Aquest autor també parla de l'existència d'un impacte bàsic, més enllà dels espais limitats de les militàncies revolucionàries, en el sentit que la Revolució d'Octubre fou percebuda com una revolució d'obres que havia tingut èxit per primer cop a la història. A més, havia estat producte d'una situació europea de crisi i conflictivitat social generalitzada, element que feia que no s'entengués únicament com un tema rus.⁹³ La Revolució Russa augurava l'arribada d'un nou temps per les classes treballadores, que posava fi al domini burgès en les relacions socials i de treball, i que se'ns dubte, era una guia per a altres possibles revolucions socials.

El llibre de Bengoechea en conjunt és un reflex de com la reacció conservadora va defensar amb mètodes radicals aquella societat burgesa que veien perillar per l'horitzó que projectava la Revolució Russa. El locaut de Barcelona és un dels elements més significatius d'aquella anomenada contrarevolució, que per la seva existència, ja seria un símptoma de que realment una revolució social, o la seva amenaça, va ser molt present durant el 1919.

Chris Ealham per la seva banda, parla obertament de situació revolucionària durant el trienni bolxevic, amb un desenvolupament vertiginós del número de vagues a l'estat espanyol entre 1917 i 1920. Les protestes no eren merament laborals, sinó que es combinaven amb qüestions relatives a la subsistència econòmica, i a vegades, prenen un caràcter extremadament violent. Amb els mesos, es van anar polititzant, fins arribar a l'auge de 1919 –el moment de més entusiasme per la Revolució Russa segons l'autor– quan gran part de la CNT va pensar que la revolució era més propera.

Pel que fa a Arturo Zoffmann, ja coneixem la seva defensa de la rellevància de l'impacte de la revolució soviètica sobre la conflictivitat sociolaboral que es vivia a Espanya durant aquell període. A partir de la seva metodologia d'anàlisi marxista, identifica aquella etapa del trienni bolxevic com un moment de gran intensitat en la lluita de classes en el país, gràcies al potent estímul dels fets russos.

Reconeix que les circumstàncies per una insurrecció a escala nacional, i poder enderrocar al règim borbònic, no podien ser més favorables que durant el 1919: donada l'existència d'un proletariat que mai havia estat tant sindicat i amb el lideratge de la CNT que es declarava explícitament revolucionària, i que en aquell moment encara era ferma defensora del bolxevisme i la Revolució

---

⁹² BENGOCHEA, 1998: 11-12.

⁹³ *Ibídem*: 12.

Russa. Però és que a més a més en aquell mateix any, les bases de la UGT i del PSOE també estaven radicalitzades i obligaven als seus dirigents reformistes a aproximar-se a la Internacional Comunista, com així van fer durant un breu període de temps.⁹⁴

En aquell escenari d'extrema conflictivitat i violència, la CNT utilitzava a la Revolució Russa com a recurs enardidor, aprofitant, per exemple, les victòries bolxevics en la guerra.⁹⁵ Zoffmann afirma que el context de 1919 era inclús de major fervor revolucionari i mobilització que el de l'agost de 1917. Aquella experiència de vaga revolucionària de dos anys abans hagués pogut servir d'important referent el 1919 per canviar la societat i el seu sistema econòmic en profunditat, perquè el seu programa cenetista ja vinculava la revolució política amb una revolució de tipus social, derrocant la monarquia i el règim per crear una assemblea constituent i òrgans de tipus soviètic.

Fins i tot, la possibilitat de insurrecció es va fer inclús més favorable amb el locaut català de finals de 1919 i principis de 1920. Però no es va aprofitar la oportunitat, i allà va començar a gestar-se el cop d'estat de Primo de Rivera, com efectivament també assenyala la tesis de Soledad Bengoechea. En paraules literals de Zoffmann, *“en aquell context d'aspre enfrontament entre classes, les alternatives pel país eren o la dictadura del proletariat o la de la burgesia”*.⁹⁶

A mode conclusiu, aquest autor sentència que la Revolució Russa va proveir d'un enorme ímpetu al conflicte social a Espanya, esperonant a la revolució des de sota i a la contrarevolució de les classes altes. A més a més, Zoffmann acaba realitzant una analogia molt interessant entre els dos països assenyalant que: tot i que en aquest període a Espanya foren desviades una revolució i una guerra civil (a diferència del 1917 rus) a costa d'una dictadura militar; tanmateix, el trienni bolxevic va prefigurar la violència de la Guerra Civil espanyola, igual que la revolució russa de 1905 havia estat un assaig del que realment passaria dotze anys després en aquell país.⁹⁷

Per altra banda, també existeixen també historiadors que per explicar aquest ambient revolucionari a Espanya ressalten les causes internes del país molt per sobre de l'impacte exterior. Concretament parlarem d'una breu aportació al respecte a càrrec d'Álvaro Soto, i en segon terme, d'una de més extensa realitzada per Josep Puigsech.

En l'apartat sobre la influència immediata de la Revolució de Febrer ja vam parlar que per Soto, ambdós xocs revolucionaris russos tingueren un impacte escàs, no només a Espanya sinó a tot Occident en general, perquè en realitat el que preocupava en aquell moment era l'esdevenir de la

---

⁹⁴ ZOFFMANN, en premsa: 16.

⁹⁵ ZOFFMANN, 2019: 536.

⁹⁶ ZOFFMANN, en premsa: 16.

⁹⁷ ZOFFMANN, 2017: 636.

guerra mundial. Afirmar que l'increment vaguístic d'aquells anys té més a veure amb factors interns que amb l'impacte exterior, tot i que després ho matisa dient que es va subestimar inicialment la Revolució d'Octubre, perquè no es va saber valorar la inestabilitat que causaria ni el seu efecte d'imitació entre alguns sectors del moviment obrer. Com a grans causes internes, aquest historiador apunta el final del període d'expansió econòmica d'aquells anys (entre 1917 i 1920) que va provocar greus problemes de subsistència entre les classes populars, i la crisi política derivada de l'esgotament del sistema de la Restauració,⁹⁸ que era incapaç de plantejar solucions més enllà de la via repressiva.

Per Josep Puigsech, tal i com hem avançat, no podem parlar ni de revolució espanyola durant aquests anys ni que la Revolució Russa tingués un impacte determinant en les vagues i conflictivitat del trienni bolxevic. Òbviament, el referent rus va potenciar un ambient a favor de la participació en les reivindicacions socials i laborals, per tant, l'impacte de la Revolució d'Octubre va existir, però potser no en un grau tant elevat com assenyalen altres historiadors.

Puigsech ens parla, en aquest sentit, de les tesis massa optimistes de militants sindicalistes com Albert Pérez Baró (1902-1989), qui assenyalava la enorme repercussió de la Revolució Russa a Espanya tant en l'àmbit social com en el polític. La crítica que li fa Puigsech és que tal grau d'impacte no podia existir, en primer terme per una qüestió cronològica: la influència social només es va produir a partir de 1919, tenint en compte la seva tesi de que fins llavors les notícies que havien arribat des de Rússia havien estat poques i confuses. Però per altra banda, diu que Pérez Baró generalitza a l'entorn del nombre d'obers que aixecaren la bandera de la Revolució Russa, sense que existeixi documentació ni testimonis per poder corroborar-ho. Puigsech defensa, per exemple, que els protagonistes en les vagues ho feien en un nombre molt major que no pas el de la participació en les formacions filo-comunistes.⁹⁹

Igualment considera clau tenir present el substrat sociolaboral preexistent, en referència a Catalunya, sobre el que recau la influència russa, perquè comprèn una llarga tradició de conflictivitat entre obrers i burgesos des del darrer terç del segle XIX, com ho testifica la Setmana Tràgica de 1909. Aquella realitat estructural va entroncar amb la crisi social fruit de la fi de l'expansionisme econòmic generat per la Primera Guerra Mundial, i es va desencadenar l'onada de reivindicacions.¹⁰⁰

Sí que és cert que l'impacte soviètic va sacsejar a aquest context intern, i pels obrers i camperols espanyols fou com uns cants de sirena de que el canvi social era possible més enllà del component ideològic i de projecte de la Revolució. Tanmateix, per Puigsech, Rússia quedava massa lluny

---

⁹⁸ SOTO, 2019: 26.

⁹⁹ PUIGSECH, 2017: 91-92.

¹⁰⁰ *Ibidem*: 92.

geogràficament i la informació encara era poc clara com perquè fos un element determinant, tot i que està convençut que sense aquell referent les xifres de conflictivitat social al país haurien estat menors.¹⁰¹

La Revolució Russa té alguna cosa a veure amb el fracàs de la revolució espanyola?

Per estrany que pugui sonar aquesta qüestió a priori, hi ha alguns autors que atorguen a la Revolució Russa algun paper en el fracàs de la insurrecció espanyola que s'estava gestant durant aquells anys de conflictivitat. No és el cas però d'Arturo Zoffmann, qui situa les causes d'aquell fracàs bàsicament en les raons internes. Aquest autor, en l'anterior qüestió acabava dient que sobretot a finals de 1919 i principis del 20 no es va aprofitar la oportunitat, principalment de la CNT, per canviar la història d'Espanya.¹⁰²

No correspon a l'objecte d'aquest estudi aprofundir en aquesta casuística, però sí que pot ser interessant ressaltar, sintèticament, que Zoffmann –més enllà de les culpes a la repressió del govern i de les tàctiques violentes de l'aliança contrarevolucionària– reparteix responsabilitats als diferents sindicats i partits d'esquerres.

La pitjor part se l'emporta la CNT–pel seu major protagonisme insurreccional– i les seves dues tendències internes del moment –sindicalistes moderats i extremistes revolucionaris– a qui acusa de la seva manca de coordinació, de no tenir una estratègia clara a mig termini i d'un sectarisme exaltat en alguns casos. La responsabilitat del PSOE i la UGT la centra sobretot en la vaga revolucionària de 1917, perquè a l'hora de la veritat els seus dirigents van actuar com un fre del moviment insurreccional, temorosos de les conseqüències que hi podrien haver.¹⁰³

Chris Ealham i Sebastiaan Faber són els dos historiadors que he analitzat que defensen una certa influència de la Revolució Russa en el fracàs de l'intent revolucionari a Espanya durant aquells anys. La tesi, en ambdós casos, assenyala que l'impacte del xoc soviètic va provocar tal sacsejada en els diferents espais polítics que va tenir com a conseqüència la desunió de les forces d'esquerres, en un moment en què els reptes i les amenaces a les que s'enfrontaven eren d'una gran magnitud. Arribats en el tram final del treball, em resulta interessant fer constar com en aquest punt concret es produeix aquest íntim lligall entre els dos blocs temàtics que aquest estudi ha analitzat: el de l'impacte sobre els espais polítics i el sociolaboral.

---

¹⁰¹ *Ibíd*em: 95-97.

¹⁰² ZOFFMANN, en premsa: 16.

¹⁰³ *Ibíd*em: 7-21.

Ealham argumenta com l'esquerra espanyola a finals de 1916 va aconseguir promoure una mobilització sindical conjunta a favor de les millores dels nivells de vida de la classe treballadora, aconseguint un grau d'unitat en l'acció sense precedents i inimaginable ens anys anteriors. Aquest esperit unitari va arribar fins a la vaga revolucionària de l'agost de 1917, però l'autor assenyala com el fracàs d'aquesta darrera experiència i l'impacte de la Revolució Russa van posar fi a aquell assaig de unitat. A partir d'aquell moment, les organitzacions d'esquerres van distanciar-se, i a més, van patir una sèrie d'escissions que les van debilitar. Això ajuda a entendre, en part, tant el fracàs del moviment insurreccional, sobretot de l'any 1919, com també la manca de resposta conjunta de les esquerres al cop d'estat de Primo de Rivera.¹⁰⁴

La Revolució Russa va obligar a sindicats i partits progressistes a posicionar-se respecte aquella experiència revolucionària i la recent creada Tercera Internacional, i ja hem dit sobradament, que allò va tensionar totes aquelles organitzacions, prioritzant-se les posicions sectàries per davant de les més conciliadores. Inicialment, la CNT va intensificar les seves divisions internes degut al seu suport majoritari a la Revolució, i després, el seu ràpid gir de guió la va fer replegar-se ideològicament cap una proposta anarquista més essencialista. Les seves posicions en ambdues fases no van facilitar la seva entesa ni amb els sectors socialistes, ni posteriorment amb el grup de Nin i Maurín.

Els socialistes més oficialistes, després dels seus titubejos, van consolidar la seva posició reformista o de "*revolució per etapes*" que no casava amb les ànsies de fer una revolució espanyola a imatge de la russa. Tanmateix, als comunistes ortodoxes són a qui Ealham els hi dedica la pitjor part: els acusa d'haver fet molt per dividir el moviment obrer i l'esquerra abans del cop de 1923, sobretot amb la seva política sectària i intimidatòria contra els seus antics aliats socialistes.¹⁰⁵

Sebastiaan Faber –interessat en aprofundir en les cultures polítiques– comparteix en general la tesi de Ealham, però té una posició més matisada sobre aquest efecte de la Revolució Russa. L'impacte d'aquella Revolució sobre la cultura política espanyola fou important però el llegat és clarament mixt. Tot i que va servir d'inspiració i model per les classes treballadores durant el trienni bolxevic, també va crear una sèrie de dilemes que van ajudar a debilitar la incipient unitat de de les organitzacions obreres i camperoles, com de també va passar en altres països.¹⁰⁶

Tanmateix, també reconeix que les divisions en l'esquerra espanyola es van produir en una cultura política de tendència sectària, agressiva i violenta. Per tant, les divisions ja existien abans de l'impacte bolxevic i seran especialment duradores fins a 1931.

---

¹⁰⁴ EALHAM, 2017: 64-65.

¹⁰⁵ Ibídem: 85-88.

¹⁰⁶ FABER, 2017: 285.

Conclusions

L'increment del nombre de publicacions arrel del centenari de la Revolució Russa ha portat a certs avenços en la investigació de l'objecte d'estudi d'aquest treball, com ara la recerca de l'impacte a partir dels arxius estatals russos (RGASPI). Tanmateix, les noves aportacions bibliogràfiques, en general, no han representat una variació significativa dels consensos i debats historiogràfics preexistents. En aquest sentit, cal exceptuar les innovacions fetes per Arturo Zoffmann, que a recer del seu treball d'investigació, fruit de la seva tesis acadèmica, ha obert noves perspectives pel que respecte a diferents qüestions. Ara bé, tenint en compte que les seves són aportacions molt recents, caldria esperar un temps per veure com l'acadèmia reafirma o desmenteix les seves tesis.

Existeix un consens historiogràfic alhora de contemplar com el procés revolucionari rus va obligar a tots els partits i sindicats espanyols a posicionar-se en relació a la seva influència, de tal manera que cap d'ells va continuar sent el mateix després d'octubre de 1917. El socialisme va patir una doble escissió en les files del PSOE, per engendrar un partit comunista molt dèbil durant el període. Tradicionalment la historiografia ha atribuït aquesta debilitat sobretot a la repressió existent sobre el moviment obrer, i a la fermesa dels partits i sindicats que li podrien proveir militància (PSOE i CNT). Les darrers investigacions de Zoffmann però, també apunten precisament cap a les mancances d'aquestes dues organitzacions com a responsables d'aquell "*avortament del primer comunisme espanyol*".

Una de les principals dificultats del treball ha estat analitzar les respostes a la Revolució Russa des del món anarquista, donades les contraposades interpretacions d'alguns autors al respecte. En tot cas, les divergències d'algunes tesis i certes manques de concreció no semblen res més que un reflex de la complexa realitat d'aquest espai polític durant aquell període: existència d'unes fonts molt ambigües per analitzar la seva evolució; convivència d'una significativa heterogeneïtat en el si de la CNT; i el bruscanvi de posició d'aquest sindicat respecte el seu recolzament inicial al procés revolucionari soviètic.

Els efectes sobre el món republicà tenen una àmplia acceptació historiogràfica, i considero que els autors els han tractat de forma molt completa, sobretot per part del professor Àngel Duarte. Tot i l'heterogeneïtat d'aquell món, la seva resposta fou majoritàriament contrària a una Revolució d'Octubre que contemplaven com a "*estranya*" des de la seva òptica reformista, i van haver d'adaptar-se programàticament a la nova situació. Igualment, per a l'espai de la dreta conservadora existeix unanimitat entre els historiadors, al constatar que l'impacte fou reactiu, generant-se un

discurs anticomunista de llarg recorregut i una aliança contrarevolucionària contra el que veien com una amenaça pels seus interessos.

Malgrat tots aquests efectes sobre els espais polítics, la diferent historiografia ha demostrat, de forma molt convincent, que el context de guerra mundial fou fonamental per entendre aquests impactes polítics de la Revolució Russa durant els primers mesos. Majoritàriament, els posicionaments resultants de partits i sindicats es van veure més afectats pels interessos particulars en clau de guerra de cada organització, que no pas pels efectes específics de la Revolució.

Durant el transcurs del treball també ha quedat palès que existeix unanimitat acadèmica a l'hora d'admetre que la Revolució Russa va causar un impacte social i laboral en el territori espanyol, incentivant les dinàmiques de conflictivitat internes existents cap a un escenari revolucionari o pre-revolucionari (segons interpretació). Les diferències entre els autors, en tot cas, sempre han estat alhora d'intentar determinar la intensitat d'aquesta influència, i de complementar-la amb la ponderació de les casuístiques internes. En aquest sentit, òbviament existeixen grandíssimes dificultats conceptuals per intentar explicar el grau d'intensitat de l'impacte, degut a la pròpia abstracció del terme. Els autors resolen aquest obstacle afegint diferents adjectius qualificatius al concepte "*impacte de la Revolució Russa*", i ho argumenten amb les seves interpretacions dels fets històrics.

És des d'aquesta òptica que s'ha d'entendre la diversitat de matisos en les respostes a les qüestions historiogràfiques: sobre l'impacte de la Revolució de febrer, la influència de la Revolució Russa en conflictes sociolaborals concrets com la Vaga de la Canadenca, o la veracitat sobre la denominació de trienni bolxevic. Òbviament, en aquesta mateixa línia també existeix diversitat de posicions respecte la rellevància de la Revolució Russa com a factor determinant per l'impuls d'una possible revolució espanyola; fins al punt, que de forma gairebé paradoxal –i molt interessant– dos autors com Faber i Ealham arriben a plantejar-ne els seus efectes contraproductius.

Tanmateix, malgrat l'heterogeneïtat de respostes degut a aquesta indeterminació del terme "impacte", es fa difícil considerar la influència russa com un "*impacte reduït*" i, simultàniament, acceptar que la Revolució Russa va sacsejar tots els espais polítics del país i va atiar, en major o menor grau, a la lluita de classes existent.

Per altra banda, considero que la bibliografia analitzada no ha tractat suficientment l'impacte de la Revolució Russa sobre alguns conflictes sociolaborals molt concrets del període, com el de la Vaga de la Canadenca. Totes les referències analitzades contextualitzen el conflicte sota el prisma d'aquesta influència exterior, però no existeix un reflex més directe de l'impacte bolxevic en el dia a

dia d'aquests esdeveniments. En aquest cas, ni Arturo Zoffmann –sempre disposat a demostrar que la influència de la Revolució fou determinant– s'atura massa a cercar aquest possible rastre. Sigui com sigui, potser no es tracta d'una línia d'investigació pendent de seguir, sinó que aquesta mancança pot respondre al fet de que no existeixen les fonts adequades per aquest tipus de treball, o que les preguntes són massa inconcretas per a trobar respostes empíriques precises.

En darrer terme, i en relació amb aquest paràgraf anterior, em restaria assenyalar que una línia de recerca futura que volgués aprofundir sobre aquest impacte de la Revolució Russa podria apuntar, precisament, cap a impactes molt concrets de la Revolució: ja sigui en esdeveniments específics, com el citat de la Vaga de la Canadenca, però també en àmbits locals o en referències a la microhistòria.

Pel que fa a àmbits geogràfics, considero que podria ser interessant investigar com el procés revolucionari soviètic va afectar a realitats locals concretes, potser fins i tot allunyades de l'àmbit urbà; i em passa pel cap l'àrea del Penedès, per raons no només d'identificació personal sinó també de significació històrica. S'ha de tenir en compte, que després de la Primera Guerra Mundial també es va produir una crisi vinícola de sobreproducció al Penedès que va agreujar el conflicte rabassaire latent i que va tenir com a una de les seves conseqüències la creació de la Unió de Rabassaires l'any 1922. Quin paper hi deuria jugar la Revolució Russa en aquesta conflictivitat?

Dins de l'àmbit de la microhistòria, penso que es podrien investigar els efectes del procés bolxevic a nivell d'experiències personals i de mentalitats. En aquest sentit, es tractaria de posar el focus no en la història institucional i social, sinó en analitzar com la Revolució Russa va afectar a diferents personatges, que no tenen perquè tenir necessàriament una important significació política o social. Aquest estudi es podria realitzar a partir de fonts privades, com diaris personals i correspondència, que ens permetessin conèixer com la informació i les conseqüències del procés revolucionari rus li arriba, i afecta, a qualsevol obrer o obrera, camperol o camperola. És a dir, conèixer aquest impacte històric “*des de baix*”, i òbviament afegint-hi la perspectiva de gènere.

Referències bibliogràfiques

AVILÉS FARRÉ, Juan. *La fe que vino de Rusia. La revolución bolchevique y los españoles (1917-31)*. Madrid: UNED, 1999.

- «El impacto de la Revolución Rusa en España, 1917-22». Javier Tusell, Juan Avilés i Rosa Pardo (Eds.), *La política exterior de España en el siglo XX*. Madrid: UNED, 2000a, p.117-133
- «El impacto de la Revolución Rusa en las organizaciones obreras españolas (1917-23)». *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Hª Contemporánea*, 2000b, núm. 13, pp.17-31.

BAR, Antonio. *La CNT en los años rojos: del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo (1910-1926)*. Madrid: Akal, 1981.

BENGOECHEA, Soledad. *El Locaut de Barcelona*. Barcelona: Curial, 1998.

BREU, Ramon. *La Catalunya Soviètica. El somni que venia de Moscou*. Badalona: Ara Llibres, 2011.

DUARTE, Ángel, «"No hay más que futuro". El republicanismo español y el 1917 bolchevique ». A Juan Andrade i Fernando Hernández Sánchez (eds.), *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid: Akal, 2017, pp.305-331.

ERICE, Francisco, «El impacto de la Revolución rusa en el movimiento obrero español: el surgimiento del PCE». A Juan Andrade i Fernando Hernández Sánchez (eds.), *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid: Akal, 2017, pp.331-356.

FABER, Sebastiaan, «"Es la hora de la claridad dogmática". El impacto de la Revolución Rusa en la cultura política española». A Juan Andrade i Fernando Hernández Sánchez (eds.), *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid: Akal, 2017, pp.263-304.

MAYAYO ARTAL, Andreu, «El impacto de la Revolución soviética». A Francisco Acosta Ramírez (coord.), *La aurora de rojos dedos. El trienio bolchevique desde el sur de España*. Granada: Comares Historia, 2019, pp.3-19.

PAGÈS, Pelai, «El impacto de la revolución rusa en el movimiento obrero español (1917-23)». A: Pelai Pagès i Pepe Gutiérrez (Dir.), *La Revolución Rusa pasó por aquí*. Barcelona: Laertes, 2017, pp.13-41.

PUIGSECH, Josep. *La Revolució Russa i Catalunya*. Vic: Eumo Editorial, 2017.

- «La triple percepció catalana sobre la Revolució Russa». *Arraona*, 2018, núm. 37, pp.96-105.

SOTO CARMONA, Álvaro, «Entre el miedo y la esperanza. El impacto de la Revolución Rusa en España». A Andreu Mayayo i Artal, José Manuel Rúa i Antoni Segura i Más (eds.), *Centenari de la Revolució Russa (1917-2017)*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2019, pp.17-40.

ZOFFMANN RODRÍGUEZ, Arturo. «Lenin in Barcelona: the Russian Revolution and the Spanish *trienio bolchevista*, 1917-20». *Slavic Review*, 2017, vol. 76:3, pp.229-36.

- «"El bolchevique ruso era un semidiós": el anarquismo español ante la revolución rusa, 1917-1923». A Andreu Mayayo i Artal, José Manuel Rúa i Antoni Segura i Más (eds.), *Centenari de la Revolució Russa (1917-2017)*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2019, pp.529-539.
- «La Revolución Rusa en España y el nacimiento del comunismo español, 1917-21» *Revista Segle XX* (en premsa).